

FS

6487

1

F 187
3

კ. დ. მიქელაძე.

გ. 8° 1076

დემოკრატიული სახელმწიფოს
კონსტიტუცია და კარლამენსარული
რესპუბლიკა.

ზოგიერთი მოსაზრებები საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავების შესახებ.

თბილისი,
სტამბა საქართველოს მთავრობისა.
1918.

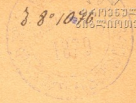
342.4

ქ. 8° 10' 26" N

კ. დ. მიქელაძე.

6487₂

დემოკრატიული სახელმწიფოს

კონსტიტუცია და კარლანტარული რესპუბლიკა.

F 1.109
3

ზოგიერთი მოსაზრებები საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავების შესახებ.

თბილისი.
სტამბა საქართველოს მთავრობისა.
1918.

4.11.20 (21x14) 32.

წ ი ნ ა ს ი ტ ე ვ ა ო ბ ა .

სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საქართველომ დაიწყო მუშაობა უფლებაშემოქმედების (правотвор-
 честве) სფეროში. ხანგრძლივი სააღმშენებლო შრომა არის საჭირო, სანამ საქართველოს ცხოვრება საესეებით ჩადგებოდეს ნორმალურ სა-
 ხელმწიფოს კალაპოტში.

თითოეულ ახლად დაარსებულ სახელმწიფოს პირველი და აუ-
 ცილებელი ნაბიჯი უნდა გამოინახოს მისი ცხოვრების ნორმალურ
 მიმდინარეობის უზრუნველყოფაში. რა თქმა უნდა, მხოლოდ ამით
 არ სრულდება მისი უახლოესი მიზანი. მას სჭირდება ისეთი კანო-
 ნების შემუშავება და გამოცემა, რომელნიც ადასტურებენ სახელმწი-
 ფოს წესწყობილებას. ეს არის აუცილებელი პირობა, ურომლისოდ
 საკუთარი პოლიტიკური ვითარება შეუძლებელია.

პირველ შეხედულებით ადვილი გვეგონება იმ საკითხის გადა-
 წყვეტა, თუ რა თვალთაზრისით და მოსაზრებებით უნდა ვისეღძღვა-
 ნელოთ ამა თუ იმ წესწყობილების ამორჩევაში. ამის გამოკვევა
 ადვილდება, თუ კი ამ დროს დაევიწყებთ საზოგადოების ცხოვრე-
 ბის პირობებს. მაგრამ, როდესაც ამ საკითხის განსჯის დროს თვალს
 გადავავლებთ იმ საზოგადოების ანუ ხალხის ცხოვრების პირობებს,
 ვისთვისაც გვინდათ შემოვილოთ ეს თუ ის მართველობითი ფორმა,
 შრომა რთულდება. ამ რიგად, ვიდრე ჩვენ ავირჩევდეთ რომელინე
 ფორმას მართველობისას, როგორც სასურველს და ხალხისათვის სა-
 სარგებლოს, საჭირო არის შევეხოთ და გამოვარკვიოთ ის საკითხი,
 თუ როგორი წესწყობილება არსებობს თანამედროვე დემოკრატიულ
 სახელმწიფოებში.

1. სახელმწიფო და სახელმწიფოებრივი ძალა.

რა გინდ მცირე და უმნიშვნელო არ უნდა იყოს რომელიმე სოციალური ერთეული, თუ კი მის უფლება შემოქმედებაზე არა აქვს იძულებითი უფლება უფრო მაღლა მდგომს და რთულს ერთეულს, მაშინ ჩვენ სახელმწიფოსთანა ვვაქვს საქმე. ¹⁾ მაგრამ საკითხია, რა ელემენტებისაგან უნდა შესდგებოდეს სოციალური ერთეული, რომ ის სახელმწიფოთ ჩაითვალოს. თვალი რომ გადავაგლოთ თანამედროვე სახელმწიფოებს, ყველგან ჩვენ დავინახავთ სამ აუცილებელ ელემენტს: იძულებითი ძალას, ტერიტორიას და მოსახლეობას. მხოლოდ პირველი ელემენტის, იძულებითი ძალის, გამოკვევას შეუდგებით აქ, ვინაიდან ორი დანარჩენი ელემენტი არ წარმოადგენს ისეთ რამეს, რომლის შესახებ შესაძლებელი იყოს რაიმე დავა.

ცხადია ის, რომ სახელმწიფოს არსებობისათვის საჭიროა საკუთარი ტერიტორია და მცხოვრებლები ანუ ხალხი, ²⁾ რომელიც იმყოფება სახელმწიფოს იძულებითი ძალის გავლენის ქვეშ. აი ეხლა იბადება საკითხი, თუ რა არსებითი თვისება აქვს სახელმწიფოს იძულებითი ძალას.

სახელმწიფოებრივ იძულებითი ძალის არსებით თვისებას შეადგენს პირვანდელი უფლებბრივი ბატონობა ³⁾ ყველა იმათ-

1) Бар. С. А. Корфъ. Федерализмъ, გამ. 1917 წ., გვ. 103.

2) აქ ვსაზრებთ შემცნებას „ხალხი“ იურიდიულის მნიშვნელობით და არა ფიზიკურად, ე. ი. ხალხი პირველი მნიშვნელობით შეადგენს ყველა იმას, ვინც სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედის.

3) იძულებითი ძალა აქვთ აგრეთვე სახელმწიფოში არსებულ კავშირებს, რომელნიც ითვლებიან უფლებების სუბიექტათ. ამ კავშირების იძულებითი ძალა იმით განიხრევა სახელმწიფოს იძულებითი ძალისაგან, რომ პირველის უფლებბრივი ბატონობას არა აქვს პირვანდელი (первичный) ხასიათი, არამედ მინდობილობითი ამგვარ კავშირს წარმოადგენენ ავტონომიური პროვინცია და სხვა გვარი სოციალური ერთეულები, რომელთაც სახელმწიფო აძლევს შემოქმედების უფლებას განსაზღვრულ სფეროში.

ზე, ვინც კი სახელმწიფოს ტერიტორიალურ ფარგლებში იმყოფება, განურჩევლად იმისა, არის ეს თუ ის პირი სახელმწიფომკვიდრი მოქალაქე, თუ უცხო სახელმწიფოს წევრი. თუ უცხოელი სცხოვრობს სხვა სახელმწიფოს ფარგლებში, ის უნდა ემორჩილებოდეს ყველა იმ კანონებს და წესებს, რომლებიც აქ მოქმედობენ, იმის გამოკლებით, რის შესახებ ორ სახელმწიფოთა შორის შეთანხმებას აქვს ადგილი. სახელმწიფო თავის ბატონობას ამყარებს ფარულ ძალაზე ეს ძალა გამოდის შესაფერ ასპარეზზე საკუთარ მოქმედებით მაშინ, როდესაც სახელმწიფოებრივი ინტერესი მოითხოვს იმას, რომ იმის წინააღმდეგ, ვინც არ ემორჩილება სახელმწიფოებრივ ძალას, მიღებული იქნენ იძულებითი ზომები.

მაგრამ საკითხია, თუ ვინ არის სახელმწიფოში მატარებელი სახელმწიფოებრივი ძალისა. ამის გადაწყვეტა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა სახის სახელმწიფოსთან ჩვენ გვაქვს საქმე. თუ ეს არის აბსოლუტიური მონარქია მთელი ძალა-უფლების წყაროს შეადგენს აბსოლუტიტი, ვინაიდან ხალხს არავითარი მონაწილეობის უფლება არა აქვს სახელმწიფოებრივი ძალის მოღვაწეობაში. ხალხის უფლებებით შეზღუდვულ მონარქიაში მდგომარეობა იცვლება იმის და მიხედვით, თუ რა სახის პოლიტიკურ უფლებები—ვიწრო თუ ფართო აქვს მინიჭებული ხალხს. ზოგიერთ მონარქიულ სახელმწიფოში ხალხის უფლებრივი გავლენა პოლიტიკურ ცხოვრებაზე ისე ძლიერია, რომ ხალხის ფრთებ შეკვეცილ საარჩევნო უფლებების მიუხედავად მანარქს დიდი მნიშვნელოვანი ადგილი არ რჩება სახელმწიფოს საქმეების მართვა-გამგეობაში.

შეზღუდულ მონარქიაში სახელმწიფოს ძალა-უფლების მატარებელათ ითვლება ხელმწიფესთან ერთად საკანონმდებლო ორგანო. ამ ძალათა ურთიერთობა დამყარებულია კონსტიტუციის ნორმებზე. მაგრამ მნიშვნელობა ერთის და მეორეს პოლიტიკურ ცხოვრებაში სხვა და სხვაა; ეს კი დამოკიდებულია

იმაზე, თუ რა ძალა და გავლენა მოიპოვა ხალხმა სახელმწიფოს საქმეების ვითარებაზე, სახელმწიფოს მმართვეა-გამგეობაზე.

ხალხის გავლენა მაშინ უფრო მეტია, როდესაც სახელმწიფოს მმართვეა-გამგეობა რესპუბლიკანურია. ¹⁾ მაგრამ რესპუბლიკაცაა და რესპუბლიკაც. ექვს გარეშეა, რომ ხალხი ინიკებს ფართო პოლიტიკურ გავლენას და ძალას სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში იმ პირობებში, თუ კი პოლიტიკურ სფეროში ადგილი აქვს მის ფართო პოლიტიკურ უფლებებს, თუ კი მთელი ხალხი არის ბატონი და პატრონი საკუთარი ბედ-იღბალისა. რესპუბლიკა არის ერთად-ერთი ფორმა სახელმწიფოებრივი მართვა გამგეობისა, რომელიც წარმოადგენს ფართო ნიადაგს ხალხის ბუნებრივ უფლებების გამოქვავებისას და განმტკიცებისას. მხოლოდ რესპუბლიკა გამოხატავს იმ მიმართულებას, რომ თვით ხალხი არის მატარებელი მთელი სახელმწიფოებრივი ძალა-უფლებისა.

სახელმწიფოებრივი ძალა რესპუბლიკაში ან მონარქიაში შეიძლება იქნეს ორგვარი: სუვერენული ან არა სუვერენული. განსვენებული გერმანელი მეცნიერი გიორგი ელლინეკი სამართლიანად სთვლის სახელმწიფოებრივი ძალის გამამსხვავებელ თვისებათ: თვითგამორკვევის და ერთგვარ ვალდებულებათა თავის თავზე მიღების უფლებას. ²⁾ არა სუვერენულ სახელმწიფოსაც, ამბობს იგივე ელლინეკი, აქვს უფლებბრივი ძალა საკუთარი კომპეტენციის ნორმების შექმნისა; მაგრამ ეს ძალა განსაზღვრულია მის მაღლა მდგომ ერთეულის უფლებებით. ³⁾

¹⁾ ის გარემოება, რომ რესპუბლიკაში სახელმწიფოს მოთავე ირჩევა, აძლევს ხალხს ძლიერ საშუალებას იქონიოს გავლენა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაზე. ამ საშუალებას ხალხი მოკლებულია, თუ კი სახელმწიფოს მოთავე მემკვიდრეობითია.

²⁾ *Общее учение о государстве* Еллинека, *იბ. ს. ი.* გესნენის თარგმანი, გამ. 1908 წ., გვ. 363.

³⁾ აღნიშნულ უფლებბრივ შეზღუდვას, მაგალითად, განიცდის თითოეული წევრი-სახელმწიფო ფედერატიულ ქვეშირში, რომლის სახელმწიფოებრივი ძალა უფრო მაღლა დგას თითოეულ წევრის ძალაზე, ვინაიდან კავშირის კომპეტენციას შეადგენს უფლება შემოკმედება საერთო ინტერესების სფეროში, თითოეულ წევრს კი ადგილობრივი.

სწორედ ამაში არის მთავარი განსხვავება სუვერენულ და არა სუვერენულ სახელმწიფოთა შორის. ამიტომაც ადვილი გასაგებია, თუ რათ სთვლის ელლინეკი სუვერენიტეტის შინაარსათ განსაკუთრებულ უფლებრივ თვითგამორკვევის უნარს. არა სუვერენული სახელმწიფოსათვის საკმარისია განთავისუფლდეს საკუთარი კომპეტენციის ნორმების შექმნის სფეროში იმ შეზღუდვისაგან, რომელსაც უყენებს მასზე მალლა მდგომი სახელმწიფოს ძალა, იმისათვის, რომ იგი გახდეს სუვერენული.

ამგვარად სუვერენული სახელმწიფო ახორციელებს განსაკუთრებულ უფლებრივ თვითგამორკვევას შეუძლებელათ, ამ სიტყვის მხოლოდ იმ მნიშვნელობით, რომ სუვერენიტეტი არის უარყოფა ყოველივე ძალისა, რომელიც ზღუდავს მეორე სახელმწიფოს ძალამოსილობას, თვარა სხვა მხრივ ყოველივე სახელმწიფო განიცდის ერთგვარ შეზღუდვას იმ უფლებიანყოფილებების მხრივ, რომლის თანახმად მოძრაობს სახელმწიფოს მთელი ორგანიზმი. უფლებრივი შეზღუდვანი სახელმწიფოებრივი ძალისა მით უფრო მეტია, რაც უფრო ღრმად არის გატარებული პოლიტიკური ცხოვრებაში პრინციპი პიროვნების და კავშირების თავისუფლებისა.

როგორც აღამიანის მოძრაობისათვის საჭიროა ჯანმთელი ორგანოები, რომლებიც შეთანხმებულათ ამოძრავებენ ჩვენ სხეულს, ისე სახელმწიფოს არსებობისათვის აუცილებელია ისეთი ორგანოები, რომელნიც თავიანთ ფუნქციებს ასრულებენ თანახმად უმაღლესი ძალის მინდობილობისა. ყოველ სახელმწიფოს ორი ძირითადი ფუნქცია აქვს: მატერიალური და ფორმალური. პირველნი შეიცავენ სახელმწიფოს მოქმედების ძირითად მიმართულებას, მეორენი კი განსაზღვრულ ორგანოთა მოქმედებას. თვისება თითოეულ მათგანის იქიდან გამომდინარეობს, თუ რა სახით და ფორმით ისინი ხორციელდებიან.

სოციალურ ერთეულს, თუ კი ის სახელმწიფო არის, უნდა ჰქონდეს სამი მატერიალური ფუნქცია: კანონდებულება, მართლმსაჯულება და მართველობა. ეს სამი ფუნქცია ნორ-

მალური ფუნქციები არიან. მხოლოდ ამ ნორმალურ ფუნქციების გარდა სახელმწიფოს, რა თქმა უნდა არა ყველას, აქვს განსაკუთრებული ფუნქციებიც, რომლებიც ეხებიან სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობას. ასეთი ფუნქციები ისეთ სახელმწიფოს ეკუთვნიან, რომელსაც აქვთ უფლებები: ომის გამოცხადებისა, ზავის შეკვრისა, სახელმწიფოებთან ყოველგვარ ხელშეკრულობის დადებისა და სხვა. ¹⁾

სახელმწიფოს სამ ნორმალურ ფუნქციათა მიხედვით განსხვავდებიან სახელმწიფოებრივი ორგანოები: საკანონმდებლო, სამოსამართლო და აღმასრულებელი. დაიოკიდებულებანი ამ სამ ორგანოთა შორის განისაზღვრებიან კონსტიტუციის ნორმებით და სახელმწიფო მექანიზმის მოქმედების საერთო სახით.

თუ კი ავიღებთ რესპუბლიკას,—რაც აქ ჩვენ უფრო გვინტერესებს, უნდა ვაღიაროთ, რომ მთელ მის სახელმწიფოებრივ ძალის წყაროს შეადგენს ხალხი, ²⁾ რომლის სახელით და ძალით მოძრაობს სახელმწიფოს მექანიზმი. რესპუბლიკანურათ მოწყობილი ხალხი არის სახელმწიფოს პირვანდელი ორგანი, რომელსაც ემორჩილება სხვა მის მიერ შექმნილი ორგანოები. ეს ორგანი ჰქმნის ქვემდებარე ორგანოებს და მათი საშეაღებით ამოძრავებს სახელმწიფოს პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებას. რესპუბლიკაში მხოლოდ ხალხის ნება-სურვილით განისაზღვრება და იცვლება განწყოფილება ორგანოთა შორის, რადგან მის პოლიტიკურ მიმართულებაზე არის აშენებული სახელმწიფოს მთელი მართვა-გამგეობა.

II. მოქალაქეთა უფლებები სახელმწიფოში.

უფლება არსებობს მაშინ, როდესაც არის ვალდებულება. რა ხასიათისაც არ უნდა იყოს პიროვნების უფლება, მისი

¹⁾ ამგვარ უფლებების მატარებელია ითვლება მხოლოდ სუვერენული სახელმწიფო.

²⁾ ყოველ რესპუბლიკაში ხალხს არა აქვს ერთხაირი პოლიტიკური უფლებები. შეიძლება ყველა სრულ წლოვან წევრს ხალხისას არ ჰქონდეს სახელმწიფო საქმეებში მონაწილეობის უფლება. ამ შემთხვევაშიდაც მთელი სახელმწიფოებრივი ძალა-უფლების მქონეთ ითვლება ხალხის ნაწილი, რომელიც გამოდის მთელი ხალხისაზელით. მხოლოდ დემოკრატიული რესპუბლიკა აერთებს მთელ ხალხს პოლიტიკურ ასპარეზზე.

რეალობა მოითხოვს მასთან დაკავშირებულ ვალდებულებების აღსრულებას მიუხედავად იმისა, იქნება ვალდებულების ამსრულებელი ანუ მატარებელი კერძო პირი, კავშირი თუ სახელმწიფო.

საზოგადოთ უფლება იყოფა: საჯარო და კერძო უფლებაზე. საჯარო უფლება განსაზღვრავს ბრძანებელსა და ხელქვეითთა შორის ურთიერთობას, ე. ი. ისეთ ურთიერთობას, სადაც სახელმწიფო გამოდის ბრძანებელათ, ხელმწიფების (ВЛАСТВОВАНИЕ) სუბიექტათ. ეს უფლება შეიცავს სახელმწიფოებრივ ანუ კონსტიტუციონურ უფლებას, ადმინისტრაციულს, სასამართლო-პროცესუალურს და კრიმინალურს.

თითოეული კანონი გამოხატავს სახელმწიფოს ნებას, რომელიც ჩამოყალიბებულია იურიდიულ ნორმების კალაპოტში. რიგი აღნიშნულ ნორმებისა სპეციალურ შინაარსის მიხედვით შეადგენს შესაფერ უფლებას. როდესაც სახელმწიფო აწესებს ახალ წესწყობილებას, აგი ქმნის კონსისტუციას, რომლითაც ხასიათდება სახელმწიფოს შართვა-გამგეობა განსაზღვრულ ფორმაში. ამით ის ზღუდავს თავის ნებას და მასთან იმორჩილებს ყველა იმათ, ვინც მის ხელმწიფების ქვეშ იმყოფება. ეს დამორჩილება არის იძულებითი დამორჩილება, ვინაიდან სახელმწიფო არის ერთადერთი ძალა, რომელსაც აქვს უფლება საკუთარი ნების დაკანონებისა. ავიღოთ მაგალითად, სახელმწიფოს კრიმინალური უფლება. როდესაც სისხლსამართლის კანონში გამოხატულია ის ნორმა ან დებულება, რომ ის, ვინც ჩაიდენს ამა თუ იმ აკრძალულ მოქმედებას, ან არ მოიძიქმედებს იმას, რაც მისთვის სავალდებულო არის, ისჯება ამა თუ იმ ზომით, ეს სახელმწიფოს ნების გამოხატულება არის, ეს არის სახელმწიფოს ბრძანება.

იმისგან დამოუკიდებელათ, ანიკებს თუ არა სახელმწიფო მოქალაქეთ უფლებებს, იგი გამოდის როგორც ბრძანებული. მხოლოდ აქ განსწავება იმ მხრივ არსებობს, რომ, როდესაც სახელმწიფო აძლევს მოქალაქეთ უფლებებს, იქნება ეს თავი-

სუფლები უფლებები თუ პოლიტიკური, საკუთარ მოღვაწეობას ზღუდავს მოქალაქეთა კანონში ცნობილ უფლებებით, აძლევს მათ უფლებას თანაშრომლობისა და ერთად მუშაობისა ხელმწიფების სფეროში.

საჯარო უფლებისაგან განირჩევა კერძო უფლება იმით, რომ განსაზღვრავს სწორუფლებიან პირთა შორის ურთიერთობას. სახელმწიფოსაც შეუძლია გამოვიდეს აქ, ხოლო ის იცვლის თავის სახეს და მისი როლი ბრძანებელისა კი არა, არამედ თანასწორუფლებიანისაა. ეს კი შესაძლებელია მაშინ, თუ კი ის გამოდის ხაზინის სახელით.

სახელმწიფო საკუთარ მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლათ ანუ დანიშნულების ასასრულებლათ საჭიროებს ნივთიერ ღირებულების ქონებაში. ამის შოვნა მას შეუძლია ორგვარ გზით: იძულებითი ზომებით და კერძო პირთან შეთანხმებით, როდესაც სახელმწიფო აწესებს ბაჟს ან სხვა გადასახადს, იგი ბრძანებს, მიდის მოქალაქეთა იძულებითი დამორჩილების გზით. მაშინ კი, თუ იგი ვისმესაგან საერთო პირობებში ცდილობს ნივთის შექმნას, ის გამოდის ურთიერთობის სფეროში როგორც სწორუფლებიანი. ის უნდა შეთანხმდეს ვისმესთან; მან შეთანხმებით უნდა დაუმორჩილოს თავისი ნება სხვისას და სხვისი თავისას. ამრიგად, როდესაც სახელმწიფო გამოდის ხაზინის სახელით ქონებრივ ინტერესების დასაკმაყოფილებლათ, დგება იმავე მდგომარეობაში, როგორც არსებობს კერძო პირთა შორის.

ზემო აღნიშნული დებულებები საჯარო უფლების არსებით თვისების შესახებ ნათელ ყოფს იმას, რომ ეს უფლება გამოხატავს სახელმწიფოს წყობილების დამახასიათებელ თვისებებს და განსაზღვრავს მის და მოქალაქეთა შორის ერთიერთობას. იმის და მიხედვით, თუ რას გამოხატავს ან განსაზღვრავს საჯარო უფლება, უკანასკნელი იყოფა: სუბიექტიურ და ობიექტიურ უფლებაზე. პირველი უნდა გვესმოდეს როგორც უფლება-მოსილება, მეორე კი-როგორც უფლებბრივი

წყობილება, ი. ე. პირველი შეიცავს მთელ რიგს სუბიექტიურ უფლებებისა, მეორე იურიდიულ ნორმათა მთლიანობას, რომლითაც განისაზღვრება სახელმწიფოს უფლებრივი წყობილება,

სახელმწიფო ანიჭებს რა მოქალაქეთ ინდივიდუალურ-საჯარო უფლებებს, თავის თავს ზღუდავს იმ მხრივ, რომ ვალდებული ხდება მოქალაქე ჩააყენოს ისეთ პირობებში, რომ უკანასკნელმა შესძლოს დაუბრკოლებლად ისარგებლოს მინიჭებულ უფლებებით. ეს კი სახელმწიფოს შეუძლია პირველყოვლისა დადებითი და უარყოფითი მოქმედებით. დადებითი მოქმედება იმაში გამოიხატება, რომ იმ შემთხვევაში, თუ დარღვეულია მოქალაქეს ინტერესი ანუ უფლება, სახელმწიფომ უნდა აღმოუჩინოს მოქალაქეს უფლებრივი საშვალეობა მისი დაცვისა და აღდგენისა. რაც შეეხება უარყოფითი მოქმედებას, ეს უნდა იყოს მიმართული ყველა იმ განკარგულებების გაბათილებისაკენ, რომელნიც არღვევენ პიროვნების სუბიექტიურ უფლებებს. ამ ორ ვალდებულებას ემატება მესამე, რომლის შინაარსს შეადგენს ის, რომ სახელმწიფო მოვალეა მოქალაქე დაუშვას მის, სახელმწიფოს, მოღვაწეობაში მონაწილეობის მისაღებათ. ამ რიგად სახელმწიფოს აღნიშნული ვალდებულებანი გამოხატავენ მოქალაქეთა სუბიექტიურ უფლებათა მიმართულების ხასიათსა. ამ უფლებებს შეუძლიათ იარსებონ როგორც მომქმედი უფლებები, თუ კი ისინი კონსტიტუციით არიან განმტკიცებულნი და მასთან უზრუნველყოფილნი დაცვის და აღდგენას მხრივ სხვა და სხვა სახელმწიფოებრივ დაწესებულებათა მიერ.

III. სახელმწიფოებრივი მოქალაქობრიობა და უცხოელთა უფლებები სახელმწიფოში.

საზოგადოდ სახელმწიფოში უცხოელს არა აქვს და არ შეიძლება ქონდეს ყველა ის უფლებები, რომლითაც მოსი-

ლია მისი მკვიდრი მოქალაქე ანუ ქვეშევრდომი. განსხვავება ამ მხრივ განსაკუთრებით არსებობს საჯარო უფლებების სფეროში.

სახელმწიფოს ინტერესთან შეურიგებელია ის, რომ უცხოელებს ჰქონდეს საჯარო უფლებების მთლიანობა. ამის და მიხედვით უცხოელების საჯარო ვალდებულებანი სახელმწიფოს წინაშე ვრცელდებიან მათზე იმდენად, რამდენად ისინი გამოწვეულნი არიან მათი უცხო სახელმწიფოში ყოფნით და მოქმედებით. ამ ვალდებულებას წყაროდ აქვს სახელმწიფოს უფლება გაავრცელოს თავისი ხელმწიფება ყველაზე, ვინც მის ტერიტორიალურ ფარგლებში იმყოფება და დაუმორჩილოს ისინი თავისი ნებას. რა თქმა უნდა, ეს მორჩილება ვერ აღდება უცხოელს, თუ კი ის მოქმედებს სახელმწიფოს ტერიტორიალურ გავლენის ფარგლებში, რადგან შეუძლებელია ისეთი მდგომარეობა, რომ უცხოელის ცხოვრება და მოქმედება სახელმწიფოში არ იყოს განსაზღვრული და ჩაყენებული არსებულ კანონების კალაპოტში.

სახელმწიფოს მოსახლე, იქნება ეს მოქალაქე მისი, თუ უცხო ქვეყნისა, ვალდებულია დაუმორჩილოს თავის მოქმედება და მოღვაწეობა არსებულ წესებს და კანონებს. მაგრამ ყოველი კანონი და წესი კი არ ვრცელდება უცხოელზე. მოქალაქეს ვალდებულება სახელმწიფოს წინაშე განირჩევა უცხოელის ვალდებულებისაგან, ვინაიდან პირველი არის წევრი სახელმწიფოსი, მეორე კი ამ მდგომარეობას მოკლებულია. პირველს აქვს მოქალაქობრიობის უფლებები და ვალდებულებანი, რომელნიც მოითხოვენ მოქალაქესაგან მორჩილების გარდა ერთგულობას.

სახელმწიფოში მკვიდრ მოქალაქეს შეიძლება ეკუთნოდეს ისეთი უფლებები, რომლის მინიჭება უცხოელთათვის ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს მკვიდრ ინტერესებს. ავიღოთ, მაგალითად, პოლიტიკური უფლებები, რომლებიც აძლევენ მათ მატარებელს საშუალებას პოლიტიკურ ცხოვრებაში მო-

ნაწილეობის მიღებისა. ამ უფლებებს მკიდრო კავშირი აქვთ თითოეულ პიროვნების მდგომარეობასთან სახელმწიფოში, ე. ი. იმასთან, რომ მოქალაქე არის სახელმწიფოს წევრი. წევრობა კი იწვევს იმის შესაძლებლობას, რომ წევრს ჰქონდეს უფლებრივი გავლენა სახელმწიფოს საქმეების მსვლელობაზე.

უცხოელი, სანამ ის ითვლება სხვა სახელმწიფოებრივი ერთეულის წევრათ, დაკავშირებულია მასთან, მისი კავშირი კი უცხო სახელმწიფოსთან დროებითი და გარდამავალია. მოქალაქე კი, სანამ ის იმყოფება სახელმწიფოს წევრის მდგომარეობაში, არ შეუძლია თავიდან აიცილოს სახელმწიფოს უფლებრივი ძალის გავლენა, თუ გინდ ის იქ არ სცხოვრობდეს. ასეთ განსხვავებულ სახელმწიფოსთან განწყობილებიდან გამომდინარეობს უცხოელის და მოქალაქეს სხვა და სხვა მდგომარეობა.

სახელმწიფოთა შორის შეთანხმების ძალით უცხოელი გათანასწორებულია მოქალაქესთან მხოლოდ ერთ სფეროში, სწორედ იმ სფეროში, სადაც მოქმედობს კერძო უფლების ნორმები. თანასწორობა ეს გამოიხატება კერძო უფლების შეძენის, დაკარგვის და აღდგენის საერთო პირობებში. მაგრამ საჯარო უფლებების მინიჭების მხრივ ასეთი თანასწორობა არ არსებობს და არ შეიძლება არსებობდეს, ვინაიდან ის არ გამომდინარეობს უცხოელის მდგომარეობიდან უცხო სახელმწიფოში. მათთვის, მაგალითად, არ არსებობს პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი თანამდებებზე უფლებები; თავისუფლების უფლებები კი მათ შესახებ მოქმედებენ, ხოლო შეზღუდვულად. გარდა ამისა მათი მდგომარეობას და არსებობას სახელმწიფოში ისეთი მკიდრო ადგილი არა აქვს, როგორც მოქალაქეს. ის უცხოელი, რომელიც პოლიტიკურად საიმედო პირს არ წარმოადგენს, შეიძლება იქნეს განდევნილი სახელმწიფოდან.

უცხო ქვეყნის ქვეშევრდომისაგან სახელმწიფოს არ შეუძლია მოითხოვოს ერთგულობა. ამიტომ მისთვის არ არსებ-

ბობს აქედან გამომდინარე ვალდებულება. სხვა მდგომარეობას განიცდის სახელმწიფოს ქვეშევრდომი. ეს, როგორც ზემო არის აღნიშნული, უნდა იყოს სახელმწიფოს მორჩილი და ერთგული. მორჩილობა და ერთგულობა არიან ის თვისებები, რომელნიც შეერთებულად შეადგენენ მოქალაქობრიობის შინაარსს.

მოყვანილი თვალთაზრისის შუქი რომ მოვფინოთ საქართველოს სინამდვილეს, აღსანიშნავი იქნება ის, რომ ამ საკითხზე ჩვენში სრული არევე-დარევა არსებობს. ჯერ-ჯერობით სრულიად გამოურკვეველია ის, თუ ვინ უნდა ჩაითვალოს საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეთ გარდა ქართველ ერის მკვიდრ წევრთა. ჩვენი ცხოვრების სინამდვილე გვიმტკიცებს, რომ დარღველია ის პრინციპი, რომელიც უნდა იქნეს დაცული და უზრუნველ-ყოფილი, ე. ი. ის პრინციპი, რომ სახელმწიფოს საქმეების მსვლელობაზე და ვითარებაზე უფლებრივი გავლენა შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ სახელმწიფოს წევრებს.

საქართველოს პარლამენტის მოღვაწეობაში იღებენ მონაწილეობას აქ მოსახლე ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენელნი მიუხედავად იმისა, რომ არ არის გამორკვეული მათი ქვეშევრდომობა. აქ უნდა იქნეს აღნიშნული, რომ სანამ ეს ერები არ განთავისუფლდებიან გონების ძირმაგარისაგან, რომელიც არ აძლევს მათ საშვალებას ფხიზელი თვალით შეხედონ საქართველოს სინამდვილეს, მისი დამოუკიდებლობის განმტკიცებას და უზრუნველყოფას, ისინი იქნებიან ორ სკამთა შუა მჯდომნი და იმ ფიქრით გატაცებული, შეიძლება ჩვენმა ეგოისტურ ინტერესებმა გაიმარჯონ. ამიტომ მათ შეუძლიათ იცადონ მანამდის, სანამ საკუთარ სიბრმავეს არ შეიტყობენ. ან და რისთვის უნდა იფიქრონ საქართველოს რესპუბლიკის ქვეშევრდომობაზე მაშინ, როდესაც უქვეშევრდომლოთ მათ აქვთ მინიჭებული უფლება თავისი წარმომადგენლების საშვალებით საკანონდებლო მოღვაწეობაში მონაწი-

ლეობის მიღებით იქონიონ გავლენა ჩვენ სახელმწიფოს საქმეების მიმართულებაზე. ამ მდგომარეობის საშეაღებით მათ ძალუძთ მოაგვარონ თავიანთი საქმეები აქ და აქედან მკვიდრუძთ სახელმწიფოში.

ჯერ-ჯერობით ჩვენ ცხოვრებაში ისეთი მდგომარეობა არსებობს, რომ რესპუბლიკისათვის მრავალ არა საიმედო პირთა აქვთ პოლიტიკური უფლებები. გარდა ამისა ჩვენი სახელმწიფო განიცდის უბედურებას სომეხთა ლტოლვილების შემოსევით. ბევრს ჰგონიათ, რომ ლტოლვილები დაბრუნდებიან თავის სამშობლოში. მაგრამ ასეთი შეხედულება შემცდარი არის.

თუ ექვს გარეშეა ის, რომ სომხის ბურჟუაზიის ინტერესები მოითხოვენ იმას, რომ ჩამორთმეული ბატონობა იქნეს აღდგენილი, ცხადი უნდა იქნეს ისიც, რომ ეს შესაძლებელია მაშინ, თუ საქართველოს რესპუბლიკის ფარგლებში დარჩა ლტოლვილთა დიდი უმრავლესობა იმ მიზნით, რომ სომხის ბურჟუაზიის ინტერესები უზრუნველყოფილი იყვნენ. ამის შესაძლებლობა იმით მტკიცდება, რომ გადმოხვეწილნი ლტოლვილები, განსაკუთრებით სათათრეთიდან, პოულობენ საქართველოში ნოყიერ ნიადაგს თავიანთ ინტერესების დასაკმაყოფილებლათ, რომ უკან დაბრუნება მათ არ უქადის ყოფილ მდგომარეობას. მათ, როგორც ვაჭრული თვისებებით აღჭურვილთ, უფრო ადვილათ შეუძლიათ ექსპლოატაციის ბორბალი აატრიალონ საქართველოში, ვიდრე თავიანთ ქვეყანაში. ასეთი მდგომარეობა იწვევს ქვეშევრდომობის შესახებ ჯეროვანათ საკითხის გადაწყვეტის აუცილებლობას. საქართველოს დემოკრატიისათვის ხელსაყრელი არ იქნება, თუ რესპუბლიკის მოქალაქეთა რიცხვში ჩაითვაღა ლტოლვილთა ის ნაწილი, რომელიც მუშა ხალხის ინტერესების მატარებელათ არ შეიძლება ვალიაროთ; მისთვის ხელსაყრელი არ იქნება ისიც, თუ საქართველოს ქვეშევრდომებს ექნებათ ორმაგი ქვეშევრდომობა, რაც შესაძლებელია სომხობის შხრივ.

IV. კონსტიტუცია და მისი გარანტიები

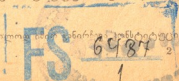
არ არსებობს ისეთი სახელმწიფო, რომელსაც არ ჰქონდეს კონსტიტუცია, ე. ი. ძირითადი დებულება, რომელიც გამოხატავს სახელმწიფოს ორგანიზაციის ხასიათს და ორგანოთა შორის ფუნქციების განაწილებას. მაგრამ როდესაც ჩვენ ამ სიტყვას ვხმარობთ, გვაქვს სახეში ისეთი ძირითადი დებულება, რომლის არსებობა ნიშნავს სახელმწიფოს შეზღუდვას მოქალაქეთა პოლიტიკურ უფლებების მხრივ. ამ თვალთაზრისით კონსტიტუცია მით უფრო ფართოა, რაც უფრო ღრმად იჭრება ხალხური ელემენტი სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ამრიგად კონსტიტუცია უნდა შეიცავდეს ისეთ იურიდიულ ნორმებს, რომლებიც საზღვრავენ სახელმწიფოს ფუნქციების განაწილებას ორგანოთა შორის, ორგანოთა ორგანიზაციას და სახელმწიფოს და მოქალაქეთა შორის ურთიერთობას.

აღნიშნულ ნორმების გარდა კონსტიტუციაში შეიძლება იქნენ მოთავსებულნი ისეთი ნორმები, რომლების ღანიშნულებას შეადგენს ის, რომ პიროვნების ძირითადი უფლებები ხელშეუხებელნი იქნენ ჩვეულებრივ კანონმდებლის და აღმასრულებელ ორგანოს მხრივ, ე. ი. მათ ჰქონდეთ შესაფერი გარანტიები.

ვიდრე შევეუდგებოდეთ კონსტიტუციონურ გარანტიების გამოჩვენებას, საჭიროდ მიგვაჩნია განვიხილოდ ის საკითხი, თუ რა ძალა ჰქმნის სახელმწიფოსათვის კონსტიტუციას. ასე ფართოდ დასმული საკითხი გვაიძულებს შევეხოთ არსებულ სახელმწიფო მართვა-გამგეობის ფორმებს, რომლებიც ორსახოვანი არიან—მონარქიული და რესპუბლიკანური.

ჩვენ აქ უკუარაღებოდ ვსტოვებთ აბსოლუტიურ მონარქიას; შევეხებით მხოლოდ კონსტიტუციონურ და პარლამენტარულს ¹⁾.

1) პარლამენტარული მონარქია მხოლოდ იმ განიხილავთ კონსტიტუციონურ

მონარქიისათვის კონსტიტუციას ქმნის მონარქი ¹⁾ ან მონარქი და მთელი ხალხი ან ნაწილი ხალხისა იმის და მიხედვით, თუ ვის და რა შინაარსის არჩევნებითი უფლებანი აქვს მინიჭებული. ამიტომ პირველ შემთხვევაში კონსტიტუცია გამოხატავს მონარქის აქტს, როგორც სახელმწიფოს უზენაეს ძალის მატარებლის, მეორეში კი კონსტიტუცია შედგება მონარქის და ხალხის წარმომადგენლების შემოკმედებისა. რესპუბლიკისათვის შოლოდ ერთი ძალა ქმნის კონსტიტუციას, რადგან კომპეტენცია საკონსტიტუციო შემოკმედების სფეროში აქ არ ნაწილდება ორ ან რამოდენიმე ძალათა შორის.

რესპუბლიკაში მთელი სახელმწიფოებრივი ძალა-უფლება აქვს ხალხს, რომელიც შეადგენს წყაროს ყოველგვარ უფლება-შემოკმედებისა. როგორც ლოლიკური შედეგი აღნიშნულ მოსაზრებათა თავისთავად იბადება საკითხი, თუ ვინ ან რა ძალა აწესებს სახელმწიფოს კონსტიტუციას რესპუბლიკისათვის. ამაზე პასუხის მიცემა საძნელო არ არის, ვინაიდან რესპუბლიკანური მართვა-გამგეობა თავისთავად არ შემოდის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში. ამისათვის საჭიროა პოლიტიკური რევოლუცია. თუ ეს ასეა, ცხადი უნდა იყოს, რომ ის ძალა, რომლის უფლებრივ შემოკმედების საშუალებით ფუძნდება დემოკრატიული სახელმწიფო, გარდამავალ, დროებით ძალას წარმოადგენს და მას ეწოდება დამფუძნებელი ძალა. მაგრამ რა სახის შეიძლება იქნეს დამფუძნებელი ძალა? არსებულ ქვეყნების პოლიტიკურ ცხოვრების ისტორიაში ვერ ვიპოვნით ისეთ მაგალითს, რომ მთელი ხალხი პირდაპირ შემოკმედებით აწესებდეს სახელმწიფოს კონსტიტუციას. ყველგან და ყოველ ეამს აღნიშნულ ასპარეზზე გამოდიოდა ხალხის წარმომადგენლები დამფუძნებელ ძალის სახით.

მონარქიისაგან, რომ მთავრობა გამოდის პარლამენტის შემადგენლობიდან და იღებს თავის თავზე პასუხისმგებლობას პარლამენტის წინაშე სახელმწიფოს შინაგან და საგარეო პოლიტიკის წარმოებისათვის. ასეთივე განსხვავებაა პარლამენტარულ რესპუბლიკის და არა პარლამენტარულის შორის.

¹⁾ ამ შემთხვევაში მონარქი ისლუდავს თავს უფლებებს ხალხის დაუკითხავათ.

საკითხი დამფუძნებელი ძალის შესახებ, საზოგადოდ, სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში იბადება რევოლუციონურ ხანაში. ხალხი, თავისუფლდება თუ არა პოლიტიკურ ხუნდებისაგან, რომლებიც არ აძლევდნენ მას საშვალებას სახელმწიფოებრივ შემოქმედებაში თავისუფალ ნების გამოქვანებისას, იწყებს დაყრდნობას თავის ბუნებრივ უფლებებზე; ვამბობთ ბუნებრივ უფლებებზე იმიტომ, რომ მინამ იძულებითი ძალა განმტკიცდებოდა საზოგადოებაში, ყოველი ადამიანი თავისუფალი იყო არსებობის პირობებთან ბრძოლაში და გამარჯვებული ის გამოდიოდა, ვინც შეფარდებული და შეგუებული იყო ცხოვრების პირობებთან. ქონებრივ უთანასწორობის სარჩულზე აღმოცენებულ ძალის განმტკიცების წყალობით ადამიანის შეგუებამ არსებობის პირობებთან და პირობების შეგუებამ ადამიანის მოთხოვნილებებთან სხვა მიმართულება მიიღო საზოგადოების ერთ ნაწილისათვის, და ეს იმიტომ, რომ მთავრობა დაუწყო ქონების მქონე კლასმა, რომელიც სახელმწიფოს მყრობელთა სახით გამოვიდა პოლიტიკურ და სოციალურ ასპარეზზე. ამ განსაზღვრულ კლასს თავის არსებობით ერთგვარ შესწორება შეაქვს იმ დებულებაში, რომ არსებობისათვის ბრძოლაში მხოლოდ პირობებთან უაღრესად შეგუებული გამოდიან გამარჯვებულნი.

ხალხთა ცხოვრების ისტორიაში რომ ჩაეხედოთ, დაინახავთ, რომ მთელი ეს ისტორია არის მოთხრობა უმწყეთა პოლიტიკურ უფლებებისათვის მძაფრი ომისა. რევოლუცია დროებით შლის უფლებრივ განსხვავებას. საქირთა მასის მალალი შეგნება, მისი მტკიცე პოლიტიკური აღზდა და შეკავშირება იმისათვის, რომ რევოლუციით მონაპოვარნი შენარჩუნებულნი იქნენ. თუ კი ამ დროს მასსაში ფეხი გაიდგა გათიშვა — უთანხმოებამ, მისი დაქუცმაცებამ ჯგუფებათ. ყოველი რომელთაგანი რევოლუციას თავისკენა ხრის, რევოლუციის ნაწილობრივი დამარცხება აუცილებელი ხდება. მხოლოდ მაშინ, როდესაც რევოლუციონური მასსა მჭიდროდ არის შეკავში-

რებული და მას მიზანშეწონილად უწევენ ხელმძღვანელობას რევოლუციის ბელადები, შესაძლებელია, რევოლუციამ მიაღწიოს თავის მიზანს და ხელი შეუწყოს დამფუძნებელ კრების მოწვევას. იმ კრების, რომელმაც უნდა შეიმუშაოს კონსტიტუცია.

დამფუძნებელი კრება კონსტიტუციის შექმნით აცხოველყოფებს სახელმწიფოს უფლებრივ ძალას ახალ ფორმაში ჩამოყალიბებულთ. უწინარეს ყოვლისა ის აცოცხლებს საკანონმდებლო ორგანოს, რომელიც დამფუძნებელ ძალის სახით ქმნის ხალხისათვის უფლებრივ ნორმებს კონსტიტუციით განმტკიცებულ დებულებათა მიხედვით. სწორედ ამაში გამოიხატება განსხვავება დამფუძნებელ და დამფუძნებელ ძალაში შორის. ეს განსხვავება განსაკუთრებით მკაფიო ხდება მაშინ, როდესაც საკითხი ეხება კონსტიტუციის შეცვლას ანუ გადასინჯვას, ვინაიდან მხოლოდ იმ კრებას, რომელიც არის აღკურვლილი დამფუძნებელი ძალა-უფლებით, უნდა ჰქონდეს უფლება კონსტიტუციის შეცვლის და გადასინჯვისა.

დამფუძნებელ კრებამ კონსტიტუციის შემუშავებასთან ერთად უნდა შეიმუშაოს და განამტკიცოს იმ საშვადლებათა სისტემა, რომლითაც უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი რევოლუციით მონაპოვარ უფლებებით მოქალაქეთათვის სარგებლობა, რათა აღიარებული თავისუფლებანი არ დარჩენ უბრალო გამოძახილათ და იყვნენ ხელშეუხლებელნი ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ორგანოსაგან. იმ პირობებში, თუ პიროვნების ძირითადს უფლებებს ექნენ კონსტიტუციონური გარანტიები, ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ორგანოს შემოქმედება კონსტიტუციის მიერ უზრუნველყოფილ უფლებათა გარეშე რჩება და ხალხის თვითგამორკვევის პრინციპი კი დებულებებს თავის განვითარებას იმ კალაპოტში, რომელშიდაც უნდა მიდინარეობდეს ჩვეულებრივი საკანონმდებლო შემოქმედება.

პიროვნების უფლებების გარანტიების გარდა კონსტიტუციაში უნდა იქნენ აღნიშნულნი სხვა ჯურის გარანტიებიც, მაგალითად, ადგილობრივ თვითმართველობის გარანტია.

ფართო უფლებებით აღჭურვილნი ადგილობრივი თვითმმართველობები, რომლებიც ეწევიან ეკონომიურ და კულტურულ საქმიანობას და მუშაობას ამა თუ იმ სახელმწიფოს ტერიტორიის ნაწილზე, წარმოადგენენ დიდ ძალას. მიუხედავად იმისა, რომ თვითმმართველობით ხდება ხალხის ერთგვარი დარაზმა და მისი შეგნებული მოპყრობა ადგილობრივ ინტერესებისადმი, აღნიშნულ დაწესებულებას აქვს სხვა დიდი კულტურული და პროგრესიული მნიშვნელობა. ექვს გარეშეა, რომ მშრომელ ხალხისათვის უფრო ადვილია ყველა სამართლიან სურვილთა დაკმაყოფილება მაშინ, როდესაც მოქალაქეთ მინიჭებული ექნებათ უფლება საზოგადო და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღებისა, მინემ მაშინ, როდესაც მთელი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი თვითმოქმედება იძულებით იქნება მიმართული ცენტრისგან არჩეულ გზით, ე. ი. იმ გზით, რომელიც ეწინააღმდეგება ადგილობრივ ინტერესების აყვავებას მცხოვრებთა თანაშრომლობის საშვალეებით. ცენტრალიზმს, რომელიც არ არის გამოწვეული სახელმწიფოს სიძლიერის და მისი საქმეების ნაყოფიერ მსვლელობის ინტერესებით, შეუძლია ძირიანად ჩაჰკლას მოქალაქეებში ყოველივე სურვილი და უნარი თვითმოქმედებისა, და ამგვარ უორგანიზაციობას კი შედეგათ ის მოყვება ხოლმე, განსაკუთრებით რევოლუციის პროცესში, რომ მასსა დაქსაქსული, გათიშული ერთი მეორესაგან, ბრმათ ემორჩილება თავის ბელადებს. აი ამის აცდენა შესაძლებელი არის მაშინ, თუ სახელმწიფოს ნაწილებს ექნებათ თვითმმართველობის უფლება ადგილობრივ ეკონომიურ და კულტურულ ინტერესების განსახილველად და დასაკმაყოფილებად ¹⁾.

¹⁾ იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე ეხება პატარა სახელმწიფოს, ადგილობრივ თვითმმართველობას უნდა ჰქონდეს ერობის სახე: მაშინ კი, თუ სახელმწიფო დიდ და რთულ ერთეულს წარმოადგენს მცხოვრებთა სიმრავლის და სოციალურ და ეროვნულ სხვა და სხვაობის მხრივ ინტერესი სახელმწიფოს პროგრესიულ ვითარებისა მოითხოვენ

კონსტიტუციაში თვითმართველობის უფლებების განმტკიცებით სახელმწიფო განიცდის თვითშეზღუდვას. ამ უფლებების და საზოგადოდ თავისუფლების და პოლიტიკურ უფლებების საშვალებით მოქალაქეთ ეძლევათ ძალა და საშვალეობა გავლენა მოახდინონ სახელმწიფოს ყოველივე დარგის შემოქმედებაზე და შეაჩერონ სახელმწიფოებრივი ძალის მიდრეკილება პოლიტიკურ და საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრალისტურ სახით ჩამოყალიბებისაკენ. მაგრამ მოქალაქეთა თვითმოქმედების თავისუფლებას საზღვარი უნდა ჰქონდეს. სახელმწიფოს უზენაეს ძალას რომ ჰქონდეს სახე მთლიანობის და სიძლიერისა, საჭიროა, რომ მას ექნეს მინიჭებული უფლება ზოგიერთ დარგის ცენტრალისტურათ მოწყობისა. მხოლოდ დემოკრატიის მტკიცე შეგნებაზე არის დამყარებული იმის გადაწყვეტა, თუ სახელმწიფოს რომელი დარგი უნდა შერჩეს ცენტრს და რომელი უნდა იქნეს გამოვლენილი მის კლანჭებისაგან, რომ ამრიგად არც სახელმწიფოს ძლიერება იქნეს შებლალული და არც ადგილობრივი ინტერესები დამცირებულ-დავიწყებული.

ჩამოთვლა ყველა კონსტიტუციონურ გარანტიების, რომლებიც უნდა იქნენ განმტკიცებული და შეტანილი სახელმწიფოს კონსტიტუციაში, ადვილი არ არის⁷ სიმრავლე გარანტიებისა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა თვალით უყურებს რევოლუციაში გამარჯვებული დემოკრატია შემდგომ პოლიტიკურ ცხოვრებას. თუ კი პოლიტიკურ ცხოვრების პირველი ნაბიჯები მას არწმუნებენ იმაში, რომ შესაძლებელია სახელმწიფოებრივ ძალისაგან რევოლუციის საშვალეობით მოპოვებულ თავისუფლების გზის გადახვევა, ამ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, დემოკრატია უნდა ეცადოს, რომ კონსტიტუციაში შეტანილი იქნენ ისეთი გარანტიები, რომლებიც წარმოადგენენ საშვალეობებს მშრომელ ხალხის წინსვლელობისა.

თვითმართველობისათვის მინიჭებას საკანონმდებლო შემოქმედების უფლებას ადგილობრივ ინტერესების სფეროში.

ჩვენ აქ საჭიროდ მიგვაჩნია გამოვარკვიოთ თითოეულ-
შესაძლებელ გარანტიების ჩამოუთვლელათ, თუ რა სახით არ-
სებობენ კონსტიტუციონური გარანტიები. საზოგადოდ გა-
ნირჩევიათ შემდეგი გარანტიები: სოციალური, პოლიტიკური
და უფლებბრივი. კონსტიტუციონურ გარანტიებს არ შეიძლე-
ბა ჰქონდეს სოციალური ან პოლიტიკური ფესვები, და ეს
იმიტომ რომ პირველი პოულობს თავის საბუძველს ხალხის
ზნე-ჩვეულებაში, სარწმუნოებაში და სხვა ამ კატეგორიის მოვ-
ლენებში, მეორენი კი — საზოგადოებრივ ტრადიციაში ანუ
მორალში ¹⁾. ჩვენ უნდა ვქონდეს მხედველობაში ისეთი გა-
რანტიები, რომლებიც უფლების დაცვის სახელმწიფოებრივ
საშვალეებს წარმოადგენენ. ეს არის უფლებბრივი გარანტიები.

უფლებბრივი გარანტიების მიზანი გამოიხატება იმაში, რომ
უზღუველყოფილი იქნენ: წესწყობილების განსაზღვრული ხა-
სიათი, ორგანოთა შორის სახელმწიფოებრივი ძალის ფუნქციე-
ბის განაწილება და ურთიერთობა, ორგანოთა და მოქალა-
ქეთა ანუ კავშირთა ურთიერთობა, და სახელმწიფო ორგანოთა
ორგანიზაციის ხასიათი, რომლის და მიხედვით განისაზღვრე-
ბიან დაწესებულებების შემადგენლობა, მოსამსახურეთა უფ-
ლებბრივი მდგომარეობა და სხვა. ყოველი კონსტიტუცია უნდა
შეიცავდეს აღნიშნულ დებულებებს და გვიჩვენებდეს სახელ-
მწიფოებრივ ცხოვრების საჭირო პირობების დაცვის საშვალე-
ბებს. მხოლოდ ამ შემთხვევაში აქვს ადგილი იმ დებულებას,
რომ თითოეული უფლება არის მომქმედი უფლება.

კონსტიტუციონურ უფლებათა დაცვის საშვალეებებს გვი-
ჩვენებენ უცხო ქვეყნები, სადაც ნიადაგს პოულობენ ისეთი

¹⁾ ინგლისში პარლამენტარულ კაბინეტის პოლიტიკური სოლი-
დარობამ იჩინა თავი 1782 წ., მაგრამ ნამდვილი პარლამენტალური
რეჟიმი დამყარდა 1839 წ., როდესაც დაეცა მელბურნის კაბინეტი.
ეს რეჟიმი კონსტიტუციით კი არ არის განმტკიცებული ინგლისის
პოლიტიკურ ცხოვრებაში, არამედ პოლიტიკურ ტრადიციით ანუ
მორალით, რომელიც წარმოადგენს პოლიტიკურ გარანტიას აშენე-
ბულს ხალხის პოლიტიკურ და უფლებბრივ თვითშეგნებაზე.

დაწესებულებანი, რომელთა მოღვაწეობით ხორციელდება აღნიშნული გარანტიები. ასეთ დაწესებულებებს წარმოადგენენ: კონტროლი და ინდივიდუარული პასუხისმგებლობა.

კონტროლი შეიძლება იქნეს პარლამენტალური, ადმინისტრაციული, საფინანსო, სახალხო და სამოსამართლო. პარლამენტარული კონტროლი გამოიხატება მთავრობის მოქმედების კრიტიკაში, მთავრობისადმი შეკითხვაში და საპარლამენტო გამოძიების დანიშვნაში. ადმინისტრაციული კონტროლი კი შეიცავს უმაღლეს დაწესებულებათა მხრივ კონტროლსა მასზე დაბლა მდგომ, ქვემდებარე დაწესებულებათა მიმართ. ამ ორ კონტროლთან შედარებით საფინანსო კონტროლს აქვს და უნდა ჰქონდეს განსაკუთრებული მდგომარეობა და მნიშვნელობა.

საფინანსო კონტროლის მოვალეობა და კომპეტენცია იმაში გამოიხატება, რომ თვალ-ყური ადევნოს სახელმწიფოს ფინანსიურ მდგომარეობას და ვითარებას. ამ მიზნით მას უნდა ჰქონდეს რევიზიის უფლება სახელმწიფო ორგანოთა ფინანსიურ და სამეურნეო მოღვაწეობისა და დაკანონებულ ხარჯთა გამოყენებისა დანიშნულებისა და გვარად. მაგრამ ასეთ კონტროლს ექნება რეალური შედეგი მაშინ, თუ საკანტროლო ძალის მატარებელი მთავრობის შემადგენლობის გარეშე და მას ეძლევა ფაქტიური და იურიდიული საშუალება გაეცნოს თითოეულ სახელმწიფოებრივ დაწესებულების სამეურნეო და ფინანსიურ მოღვაწეობის მიმართულებას. მაგრამ ამით არ იჭრება ის საკითხი, თუ რა ხასიათი უნდა ჰქონდეს სახელმწიფო კონტროლიორის მოღვაწეობას.

სახელმწიფო კონტროლის დამოუკიდებლობის და განკერძოების პირობებში შეუძლებელია, რომ კონტროლიორმა მიიღოს მონაწილეობა მთავრობის მოღვაწეობის მიმართულებაში, ვინაიდან ასეთი თანამშრომლობა არ გამოარიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ ის აქ ჩავარდება მთავრობის გავლენის ცეცხლში. თუ კი კონტროლიორს მთავრობის შემადგენლო-

მასთან არავითარი კავშირი არა აქვს, თუ ის სინჯავს მთავრობის მოღვაწეობას იმ თვალთაზრისით, თუ რამდენად მისი ზომები ანუ აქტები შეესაბამებიან კანონს, ცხადი უნდა იყოს ის, რომ სახელმწიფო კონტროლიორის და მთავრობის შეერთებულ მოღვაწეობას ადგილი არ უნდა ჰქონდეს. ამ დებულების საბუძვლიანობას სავსებით ადასტურებენ პარლამენტარულ წესწყობილების პირობები.

პარლამენტის შემადგენლობიდან გამოსული მთავრობა საკუთარ მოღვაწეობაში პასუხისმგებელია საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე. მის მოღვაწეობაში შეუძლია მიიღოს მონაწილეობა განსაკუთრებით მის წევრებს. ვინაიდან სახელმწიფო კონტროლიორი სხვა პირობებში და წესით ირჩევა, მას არ უნდა ჰქონდეს ადგილი მთავრობის საბჭოში. მაგრამ თუ ნიადაგი არ არის მისი აქ მოღვაწეობისათვის, უსაბუძვლობა იქნება სახელმწიფო კონტროლის წარმომადგენელების მონაწილეობის მიღებისათვის ქვემდებარე ორგანოების მოღვაწეობაში.

იბადება საკითხი, თუ რა ზომებს უნდა მიმართოს სახელმწიფო კონტროლიორმა აღნიშნულ პირობებში, როდესაც აღმოაჩენს ადმინისტრაციის ანუ მთავრობისა უკანონო მოქმედებას? კონტროლის რეალობა იმაში გამოიხატება, რომ კონტროლიორს საშვალეებააქვს გადასინჯოს დაწესებულებების მოღვიწეობა და თუ აღმოაჩენს უკანონობას და შეცდომას, ან არ ეთანახმება მთავრობის სამეურნეო ან საფინანსო მოღვაწეობის მიმართულებას, აღიარებს ამის შესახებ თავის აზრს და შეხედულობას. იმ შემთხვევაში, თუ მთავრობა არ ეთანახმება კონტროლის შეხედულობას, სახელმწიფო კონტროლიორს რჩება ერთი საშვალეება აღძრას ამის შესახებ საკითხი პარლამენტში და მთავრობა ამით იძულებული ხდება პასუხი გასცეს.

საქართველოს რესპუბლიკაში სახელმწიფო კონტროლიორს დამოუკიდებელი მდგომარეობა აქვს. ის არჩეულია

საკანონმდებლო ორგანოს მიერ, რომლის წინაშე პასუხისმგებელია, და არ შედის მთავრობის შემადგენლობაში. ჯერ-ჯერობით არ არის გამოარკვეული, თუ რა ფუნქციები მას ექნება.

ხალხის და სასამართლოს კონტროლის შესახებ საკითხის განმარტებას ჩვენ ვიძლევიტ შემდეგში. აქ საჭიროდ ვსთვლით აღნიშნოთ, რომ ხალხის კონტროლი ეხება საკანონმდებლო ორგანოს მოღვაწეობას და გამოიხატება რეფერენდუმში და საკანონმდებლო ინიციატივაში, სასამართლოსკი — საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოების აქტების გასინჯვაში იმ თვალთაზრისით, თუ რამდენად პირველი ასრულებს კონსტიტუციის ნორმებს, მეორეკი — მოღვაწეობს კანონმდებლის მიერ ნაჩვენებ ფარგლებში.

აღნიშნულ დებულებათა გარდა კონსტიტუციაში უნდა ჰქონდეს ადგილი ისეთ დებულებას, რომ თითოეული მათგანი, ვისიკ კანონიერ მოვალეობას შეადგენს სახელმწიფოებრივი ფუნქციების ასრულება, პასუხისმგებელია სახელმწიფოს წინაშე განურჩევლად იმისა, არის ეს მოხელე, მოსამართლე, სახელმწიფოს მოთავე, მთავრობის წევრი, თუ ხალხის წარმომადგენელი. ინდივიდუალურ პასუხისმგებლობაზე აღმოცენებული საქმეები უნდა შეადგენდენ ჩვეულებრივ სასამართლოს კომპეტენციას, და არა აღმინისტრაციულ იუსტიციისას, რომლის უმთავრესი ნაკლულებანება იმაში გამოიხატება, რომ თვით აღმინისტრაცია იკავებს მსაჯულის ადგილს აღნიშნულ საქმეების გარჩევის დროს. ამის შესახებ ჩვენ ვეცდებით განვმარტოთ, როდესაკ შევეხებით სასამართლოს ფუნქციებს და მოღვაწეობას. აქ საჭიროა აღნიშნოთ შემდეგი დებულება. იმ შემთხვევაში, თუ საზოგადოდ საქმე ეხება საჯარო უფლებების სფეროს, მაშინ ამ უფლებების დასაცავად და აღსადგენად უნდა გამოვიდეს შესაფერ ასპარეზზე ჯემო აღნიშნული დაწესებულებანი, მაშინკი, როდესაკ დარღვეულია სუბიექტიური საჯარო უფლებები, რომლებიკ წარმოადგენენ თითოეულ მოქალაქეს პოლიტიკურ ინტერესს, უფლების და-

ცვის საშვალეობა უნდა მიეცეს დაინტერესებულ პირთ. მხოლოდ ამ პირობებში პოლიტიკურ ცხოვრების მსვლელობას ექნება ნორმალური და სალი ფარგლები, მოქალაქეთა უფლებები კი სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილი. ამგვარად ჩვენ უნდა ვსცნოთ ის, რომ უფლება, იქნება ეს საჯარო თუ კერძო. მხოლოდ მაშინ არის ნამდვილი უფლება, როდესაც მის სუბიექტებისათვის უზრუნველყოფილი არიან უფლებრივი საშვილებანი მისი დაცვისა.

V. ზოგადი საფუძვლები, რომლებზედაც უნდა აშენდეს სახელმწიფო ორგანოთა ურთიერთობა.

დემოკრატიისათვის სრულიად არ არის სულ ერთი, თუ როგორ მოეწყობა ის ორგანო, რომელსაც მინდობილი ექნება კანონების შემუშავება და გამოცემა, რა საფუძველზედ აშენდება სასამართლო და მართლმსაჯულება, რა პრინციპებზედ იქნება აგებული აღმასრულებელი ორგანო და რა გვარი ურთიერთობა იქნება ამ სამ სახელმწიფო ორგანოთა შორის. მნიშვნელობა ამ საკითხისა არავითარ დამოკიდებულებაში არ არის იმასთან, თუ რა ტიპის სახელმწიფოსთან გვექნება საქმე, — ფედერატიულთან თუ უნიტარულთან, რადგან დემოკრატიის ინტერესები მოითხოვენ ამ სამ ორგანოთა მიზანშეწონილ ორგანიზაციის და მათ შორის ურთიერთობის შექმნას, როგორც ფედერატიულ ისე უნიტარულ სახელმწიფოში. აღნიშნულ სამ ორგანოთა შორის მიზანშეწონილ ურთიერთობათა სისტემის დამყარება და ხალხის პოლიტიკურ უფლებების და თავისუფლების განმტკიცება და უზრუნველყოფა იქნებიან საუკეთესო თავდები დემოკრატიის სოციალური და პოლიტიკური წინსვლის და განვითარებისა.

დემოკრატიული სახელმწიფო იძლევა ნამდვილ საშვალეობას ხალხის უფლებაშემოქმედისათვის; მასში არის დამოუკიდებელი და შემომქმედი ძალა. ამიტომაც აქ ან

თვით ხალხი გამოდის დამოუკიდებელ კანონმდებელად ანდობს თავის წარმომადგენლებს კანონების შემუშავებას და გამოცემას; თვით კი ინარჩუნებს უფლებას თვის ამორჩეულთა მოქმედებაზედ კონტროლისას და მათი გადაწყვეტილებათა შეცვლისას. მაგრამ ეს უკანასკნელი აუცილებელი არ არის, რადგანაც ხშირად თვით ხალხი არ იკუთვნებს ამ უზენაეს უფლებას.

დემოკრატიის უფლებაშემოქმედება არ ისაა აგრეთა კანონმდებლობის სფეროთი. იგი აგრეთებს თავს გასავლენას მთელს მართვა-გამგეობაზედ, ამ სიტყვის ფართო აზრით. დემოკრატიულ ნიადაგზედ მოქმედი ხალხი თავის ნებას უმორჩილებს აგრეთვე აღმასრულებელ ორგანოსაც, რომელსაც იგი აყენებს მის მიერ ნაჩვენებ საზღვრებში და ანიჭებს მოქმედების და ინიციატივის თავისუფლებას მხოლოდ თვის ნების და გეგმის ფარგლებში.

დემოკრატიას თავის გავლენის ქვეშ აგრეთვე ყავს სამოსამართლო ორგანოც, რომლის მოქმედებასაც იგი საზღვრავს უკვე არსებულ კანონების ფარგლებით. მხოლოდ სასამართლოს ანიჭებს თავისუფლებას და დამოუკიდებლობას, რადგან ძლიერ კარგათ ესმის დამოუკიდებელ მართმსაჯულობის დიდი მნიშვნელობა სახელმწიფო წესწყობილებისათვის და საზოგადოების სიმშვიდისათვის.

რა სახითაც არ უნდა არსებობდეს სახელმწიფო, აბსოლუტიური (непосредственная) დემოკრატიის ძალა უფლებაზედ ¹⁾, თუ წარმომადგენლობითი სისტემაზედ აგებული, მაინც მთელი სახელმწიფო მექანიზმის ნორმალურ მოქმედებისათვის აუცილებელია, რომ სახელმწიფოებრივი ორგანოთა ურთიერთობა წინასწარ სასტიკად გამოკრეველ და განსაზღ-

¹⁾ აბსოლუტიური დემოკრატია ისეთ სახელმწიფოებრივ ფორმას წარმოადგენს, სადაც თვით ხალხი პირდაპირ მონაწილეობას იღებს სახელმწიფოს მოღვაწეობის ყოველ დარგში. აქ თვით ხალხი უნდა იქნეს კანონმდებელი.

ვრულ დებულებებათა ფარგლებში სწარმოებდეს, რათა უფლებათა და ვალდებულებათა სფეროში არეგ-დაჩევა არ იქნეს შეტანილი. წარმოუდგენელია ისეთი წყობილება, რომ სამ სახელმწიფოებრივ მთავარ ორგანოთა შორის იყოს სრული ერთმანეთისაგან განკერძოება. თავისუფლების პრინციპები არავითარ ზიანს არ განიცდიან და არავითარი საფრთხე მათ არ მოელოთ, თუ საკანონმდებლო ორგანო მონაწილეობას იღებს სამოსამართლო და აღმასრულებელ ძალათა შექმნაში; თუ საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოთა შორის მკიდრო კავშირი და დამოკიდებულება არსებობს და თუ სასამართლოს აქვს უფლება გადასინჯოს გამოცემული კანონები და მთავრობის განკარგულებანი, რათა პირველნი არ ეწინააღმდეგებოდნენ კონსტიტუციას, მეორენი კი არსებულ, სახელმწიფოში მომქმედ, კანონებს. ამასთან ერთად უნდა იქნეს დაცული ის პრინციპი, რომ სახელმწიფოს თითოეული ორგანო იყოს შედარებით დამოკიდებული მეორე ორგანოსაგან. წინააღმდეგ შემთხვევაში აღვლილი არ იქნება იმის შესაძლებლობას, რომ დაკისრული მოვალეობანი იქნენ მათ მიერ შესრულებული სახელმწიფოს და ხალხის საკეთილდღეოდ.

VI. საკანონმდებლო ორგანო.

დემოკრატიის პოლიტიკური მიზანი ისაა, რომ სახელმწიფოს ჰქონდეს ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც გამოხატავს კლასიკურ დებულებას — *lex est quod populus jubet atque constituit* ¹⁾. მაგრამ აღნიშნულ ფორმულის სავესებით განხორციელებას პოლიტიკურ ცხოვრებაში ხელს უშლიან სხვა და სხვა მიზეზები, რომელთა რიცხვს პირველ ყოვლისა ეკუთვნის ის, რომ პოლიტიკური და უფლებბრივი შეგნება მასისა დაბალ საფეხურზე სდგას. ამ გარემოებას უერთდება ისიც, რომ

¹⁾ კანონი ის არის, რასაც ხალხი ბრძანებს და აწესებს.

მშრომელ ხალხს არ რჩება დრო ახლო და აქტიური მონაწილეობის მიღებისთვის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. გარდა ამისა ხალხის პირდაპირ უფლება შემოქმედებისათვის საჭიროა სახელმწიფოს დანაწილება ისეთ წვრილ და ადგილობრივ საქმეების შესახებ საკითხების გადაწყვეტაში დამოუკიდებელ ერთეულებათ, რომ შესაძლებელი გახდეს თითოეულ ერთეულის ადვილად შეკრება და ყრილობაზე საკანონმდებლო საკითხების გადაწყვეტა. მაგრამ, თუ ხალხის პირდაპირი უფლება შემოქმედება საქნელოა თანამედროვე პირობებში, დემოკრატია პოულობს გამოსავალს იმაში, რომ ახორციელებს ხალხის თავისუფალ და დამოუკიდებელ ნებას დემოკრატიულ წარმომადგენლობის საშუალებით ¹⁾.

წარმომადგენლობითი სისტემა წარმოადგენს გარდამავალ საფეხურს ხალხის პოლიტიკურ ცხოვრებების მოწყობისა. ჩვენ გვაქვს ისეთი სახელმწიფოებრივი ნიშნულები, სადაც წარმომადგენლობითი პრინციპი შერეულია ხალხის დამოუკიდებელ ნების პირდაპირ გამომჟღავნების პრინციპებთან, - რეფერენდუმთან და სახალხო ინიციატივასთან.

იმის და მიხედვით, თუ რას ეხება რეფერენდუმი, კონსტიტუციას თუ ჩვეულებრივ კანონმდებლობას, განირჩევა კონსტიტუციონური და ჩვეულებრივი საკანონმდებლო რეფერენდუმი. რეფერენდუმს დემოკრატიისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან ხალხს ეძლევა საშუალება კონტროლი გაუკეთოს თავის წარმომადგენლებს. ძნელი მოსალოდნელია, რომ ხალხის პოლიტიკური ზრახვანი წარმომადგენლებმა სავსებით შეიგნონ და კანონებში გამოხატონ. რეფერენდუმის საშუალებით ხალხს შეუძლია გააბათილოს მისთვის არახელსაყრელი დადგენილებანი საკანონმდებლო ორგანოსი.

¹⁾ შვეიცრიის ზოგიერთ კანტონებში საკანონმდებლო ფუნქციებს ახორციელებს თვით ხალხი—ხმის უფლებით მოსილ პირთა თავისუფალი ყრილობა. სხვებში კი არსებობს წარმომადგენლობითი ყრილობა, ერთპალატიანი პარლამენტი.

განსხვავდებიან აგრეთვე ფაკულტატიური და სავალდებულო რეფერენდუმი. პირველი ფორმა რეფერენდუმისა გულისხმობს აუცილებლობას უკვე შემუშავებულ კანონის საერთო კენჭის ყრით მიღებისას ანუ უარყოფისას, თუ კი ამას მოითხოვს განსაზღვრული რიცხვი მოქალაქეებისა. ამ ფორმით რეფერენდუმი არსებობს შვეიცარიის კავშირის უმეტეს კანტონებში. რეფერენდუმის მეორე ფორმა კი გულისხმობს ყოველივე კანონ-პროექტის საერთო კენჭის ყრით დაკანონების აუცილებლობას, როგორც, მაგალითად, მიღებული არის შვეიცარიის კავშირის ზოგიერთ კანტონებში.

სახალხო ინიციატივა იყოფა კონსტიტუციონურზე და საკანონმდებლოზე იმის და მიხედვით, თუ რას ეხება იგი, კონსტიტუციის შეცვლას და გადასინჯვას, თუ ჩვეულებრივ კანონების გამოცემას. სახალხო ინიციატივა ყალიბდება ორ ფორმაში. პირველი ფორმა წარმოადგენს ხალხის წინადადებას, რათა იქნეს შემუშავებული საკანონმდებლო ორგანოს მიერ კანონი ან შეცვლილი კონსტიტუციის რომელიმე მუხლი თანახმად ხალხის ინსტრუქციისა; მეორე კი — შემუშავებული კანონის მიწოდებას. ასეთ წინადადებას შვეიცარიის კონსტიტუციით შეიძლება მოჰყვეს შემდეგი შედეგი: ან პარლამენტი იღებს ამ წინადადებას და იმუშავებს შესაფერ კანონს ან და უარყოფს. უარყოფის მნიშვნელობა ექნება იმასაც, თუ პარლამენტი ერთი წლის განმავლობაში არ იძლევა პასუხს ხალხის წინადადებაზე. ამ ორ შემთხვევაში ხალხი უყრის კენჭს და თუ წინადადება იქნა მიღებული, პარლამენტი იძულებული ხდება დაემორჩილოს ხალხის ნებას და შეიმუშაოს კანონი თანახმად ხალხის ინსტრუქციისა. იმ შემთხვევაში, როდესაც ხალხი აწოდებს შემუშავებულ კანონ-პროექტს, პარლამენტი ან თანხმობას აცხადებს და მას ურდგენს ხალხს კენჭის საყრელად, ან და არ ეთანხმება უკანასკნელ შემთხვევაშიც ის იძულებული ხდება წარუდგინოს კანონ-პროექტი ხალხს კენჭის საყრელად; მაგრამ მასთან მას არ ეკარგება სა-

შვალეზა ამ კანონ-პროექტს დაუპირდაპიროს კონტრ-კანონ-პროექტი.

სახალხო ინიციატივა და რეფერენდუმი არიან საუკეთესო საშვალეზანი ხალხის პოლიტიკურად მომზადებისა და აღზრდისა და მასთან ხალხის მთლიან ხელმწიფების განმტკიცებისა.

თანამედროვე დემოკრატიულ სახელმწიფოებში გაბატონებული არის წარმომადგენლობითი სისტემა. თითქმის ყველგან ხალხის წარმომადგენლობა ხასიათდება ორი პალატის არსებობით ¹⁾, რომლის უპირატესობას ერთ პალატასთან შედარებით ზოგიერთი თეორეტიკოსები იმით ასაბუთებენ, რომ მეორე პალატა, აგებული პირველისაგან განსხვავებულ პრინციპზე, ცხრილის როლს თამაშობს ²⁾, რომ ეს პალატა იარაღია პირველი, დემოკრატიული პალატის ტირანიის წინააღმდეგ მიმართული. „საკანონმდებლო ორგანოს ორ პალატათ გაყოფას, — სწერს პროფესორი მსმენი თავის შრომაში „Основы конституціоннаго права“, — ნამდვილათ ის მიზანი აქვს, რომ დაასუსტოს გავლენა საკანონმდებლო ძალისა, რომელსაც წარმომადგენლობითი სახით დიდი გავლენა აქვს, მაშასადამე საშიშია“. მართლაც, ხალხის წარმომადგენლობას საზოგადოდ და განსაკუთრებით კი, თუ ის აშენებულია დემოკრატიულ პრინციპზე, ძლიერ დიდი ძალა აქვს, რადგან მას კუთვნილი უფლებაშემოქმედების საშვალეზით შეუძლია შემოიღოს და დაამკვიდროს ცხოვრებაში პოლიტიკური და სოციალური ხასიათის პროგრესიული წესები. ის საკითხი კი, თუ ვისთვის წარმოადგენს დიდ საფრთხეს დემოკრატიულ პრინციპზე აგებული ხალხის წარმომადგენლობის ძლიერ-მოსილება, ადვილათ წყდება, თუ კი მივიღებთ მხედველობაში საზოგადოებაში ანუ სახელმწიფოში არსებულ კლასობრივ ინტერესთა წინააღმდეგობას და ბრძოლას.

¹⁾ ერთპალატიანი პარლამენტი, მაგალითად, არსებობს შვეიცარიის კანტონებში, ნორვეგიაში.

²⁾ В. Вильсонъ. Государство, გამ. 1905, გვ. 434.

ხალხის წარმომადგენლობის საკანონმდებლო ძალა, რომელიც უფლება შემოქმედებას უფარდებს ხალხის საერთო ნებას და სურვილსა, არ უნდა იზღუდებოდეს მეორე პალატათი, რა პრინციპებზედაც არ უნდა იქნეს ეს უკანასკნელი აგებული, მით უმეტეს, თუ მეორე პალატა აღმოცენებულია ისეთ ნიადაგზე, რომელიც ეწინააღმდეგება თანასწორუფლებიანობის პრინციპს. თუ ამ ორი პალატის ორგანიზაცია ერთ და იმავე პრინციპზე არის აშენებული, მაშინ საკითხია, თუ რით უნდა განსხვავდებოდეს მეორე პალატა, რათა მან პირველ პალატის მოქმედება ერთგვარ ცხრილში გაატაროს.

მიუხედავად იმისა, თუ რამდენ საფეხურიანი იქნება საკანონმდებლო ორგანო, უკანასკნელის ნაყოფიერ და მიზანშეწონილ საქმიანობას მაინც მჭიდრო კავშირი აქვს მის შემადგენლობასთან. ჩვენ გვაქვს მაგალითები ევროპიელ სხელმწიფოებისა — საფრანგეთის და ინგლისისა. ამ სახელმწიფოების ქვემო პალატები, რომელთაც აქვთ ნამდვილი საკანონმდებლო ძლიერება, სხვა და სხვა შემადგენლობის არიან. ეს სხვა და სხვაობა შესაფერ დალს აჩენს მათ მოღვაწეობის მიმართულებას.

ის გარემოება, რომ ინგლისის პარლამენტში ერთი პარტია აწარმოებს მთელ სახელმწიფო პოლიტიკას, რომ ამ პარტიის ხელში არის მთელი სახელმწიფოებრივი ძალა-უფლება, აიხსნება იმით, რომ პოლიტიკურ ცხოვრებამ და მის ვითარებამ წარმოშვა დიდი და ძლიერი პარტია. ინგლისელების ვერც ერთ კანონში ვერ ვიპოვნით ისეთ დებულებას, რომლითაც კანონდებოდეს იქ არსებული მართველობა, დამყარებული საკანონმდებლო ორგანოს ძლიერებაზე. ასეთი მდგომარეობა იქ განმტკიცდა მხოლოდ ჩვეულებით, ტრადიციოდ, რომელსაც ინგლისელების უფლება შემოქმედებაზე ისეთივე ძალა აქვს, როგორც კანონს.

ინგლისის პარლამენტის მოღვაწეობას რომ გადავხედოთ, დავინახავთ, რომ მას ედება ის ფერი, რა ფერიდაც არის შეღებილი უდიდესი პარტია ადგენს მინისტრთა კაბინეტს, მაი

უკავია ლოტბარის ადგილი საკანონმდებლო ორგანოს კონცერტში. სახელმწიფოს პოლიტიკური ცხოვრება და საკანონმდებლო მოღვაწეობა მიმდინარეობს ისეთ ფარგლებში, რომელსაც ნახულობს ეს პარტია სახელმწიფოსთვის სასარგებლოდ. ამიტომ მართალია სიდნეი ლოუ (იხ. Сидней Лоу. Государственный строй Англии), როდესაც ამბობს, რომ ინგლისის პარლამენტის საკანონმდებლო მოღვაწეობა გამოიხატება განსაკუთრებით ამა თუ იმ კანონპროექტის კანონით ცნობის და გამოქვეყნების შესახებ ხმის მიცემაში.

იშვიათი მოვლენა არის, რომ რომელიმე საკითხის გარშემო ინგლისის პარლამენტში დიდი დავა და კამათი ასტყდეს. მხოლოდ მაშინ, როდესაც საკითხი იმდენად რთული და დიდმნიშვნელოვანია, რომ თავისი შინაარსით სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრების ღრმა და მნიშვნელოვან ინტერესებს ეხებიან, შესაძლებელია ინგლისის პარლამენტი ატორტმანდეს და ახმაურდეს.

პარტიულ გეგემონიაზე აგებული საკანონმდებლო ორგანოს მოღვაწეობა ყველა სახელმწიფოსათვის არ არის სასურველი და სასარგებლო. საზოგადოდ უნდა აღინიშნოს, რომ კანონმდებლობის ამგვარ მიმართულებას დიდი ნაყოფი შეუძლია მოუტანოს იმ სახელმწიფოს, სადაც პოლიტიკური ცხოვრება მომწიფებულია; მხოლოდ ამავე დროს განუვითარებულ, პოლიტიკურად ჩამორჩენილ ან და ეხლად შობილ სახელმწიფოსათვის, მას არ შეუძლია ხელი შეუწყოს სახელმწიფოს ძალა-უფლების განმტკიცებას, თუ გინდ მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს სისტემა არ არის წარმოშობილი თვისი პოლიტიკური ვითარებისაგან.

იმისათვის, რომ პარლამენტში გაბატონებულმა პარტიამ აწარმოვოს ხალი და ქეშმარიტი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა, საჭიროა, რომ მას ჰქონდეს დიდი პოლიტიკური გამოცდილება და ტრადიცია სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის და შემოქმედების სფეროში; წინააღმდეგ შემთხვევაში მოსალოდნელია, რომ მან დიდი და საჭირბოროტო შეცდომები ჩაიღი-

ნოს და სახელმწიფოს ნაფიც დალუპვისაკენ წარმართოს. შესაძლებელია, გაბატონებულ პარტიამ ისეთ ზომებს მიმართოს, რომლებიც სახელმწიფოს ინტერესების პირდაპირი უარყოფა იქნებიან.

საქართველოში გამეფებულმა პარტიამ (სოციალდემოკრატიამ) ამ გვარ შესაძლებლობას ალღო აუღო და მომენტის შესაფერი ნაბიჯები გადადგა. ცხადია, რომ ამ პარტიას მომენტმა მისთავაზა ლოტბარის კვერთხი, ან და უკეთ რომ ვსთქვათ, განსაზღვრულმა პოლიტიკურმა მომენტმა აიძულა ხელთ აეღო სახელმწიფო ცხოვრების საჭე. საერთო პოლიტიკური კონიუნქტურა ომით და რევოლუციით შექმნილი, უკარნახებდა ძლიერ პარტიას ხელთ აეღო სახელმწიფოებრივი ძალა-უფლება ¹⁾ და ჯერ ერთი უზრუნველ ეყო საქართველო რუსეთის ანარქიის ჩანთქმისაგან და მეორე დაეცვას და განმტკიცებინოს რევოლუციით მონაპოვარი თავისუფლებანი.

სოციალდემოკრატიულ პარტიის ზეგავლენით საქართველო სწორედ იმ გზას დაადგა, რა გზაც რუსეთის რევოლუციის გაბოროტებულ ხელმძღვანელებმა უარყვეს, ე. ი. კოალიციონურ გზას, პარტიულად შერეულ მთავრობის განმტკიცებით. მის მოთავეებმა კარგათ იცოდნენ, რომ პარტიული გეგმონია ვერ შეუწყობდა ხელს წეს-რიგის დამყარებას და რევოლუციით მონაპოვარ თავისუფლებების განმტკიცებას, რომ საჭირო იყო ყველა დემოკრატიულ ელემენტების გაერთიანება და სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში ჩაბმა, რათა ამ გზით ერთი ძლიერი ფრონტი შეექმნათ და მით უზრუნველ ეყოს სახელმწიფოს არსებობა ყოველნაირ ანარქიისაგან და რევოლუცია კი სრული დამარცხებისაგან. კოალიციონური ბრინციბი დაედვა სარჩულად ახალ საქართველოს აღმაშენებლობას. თუმცა ეროვნულ საბჭოში უმეტესობას სოციალდემოკ-

¹⁾ რუსეთში მეუმრავლესეთა გაბატონების შემდეგ ამიერ კავკასიის ცხოვრება ჩადგა დამოუკიდებლობის პირობებში. პოლიტიკური ლოტბარობა ხვდა ქართველ სოციალდემოკრატებს, ამიტომ ამიერ კავკასიის საჭეს მართვა სწარმოებდა მათ კომპასის მიხედვით.

რატია წარმოადგენს, მაგრამ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა განსაკუთრებულად მას ვერ უკისრნია სხვა და სხვა მიზეზების გამო, რომელთა შორის ყურადსაღებია ის, რომ მართვა-გამგეობის პარტიულის მხრივ ერთსახოვანათ ჩამოყალიბება ხელს ვერ შეუწყობდა ანარხიასთან ბრძოლას და წეს-რიგის დამყარებას.

ჩვენ არ ვიცით, თუ რა შემადგენლობის იქნება საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ვიტყვი თუ მხოლოდ, რომ საქართველოს ნორმალური პოლიტიკური ვითარება დამოკიდებული იქნება იმაზე, იქნება თუ არა რომელიმე პარტია იმდენად გაბატონებული საკანონმდებლო წარმომადგენლობაში, რომ მხოლოდ მას შეეძლოს სახელმწიფოს ძალა-უფლების ხელში ჩაგდება. სასურველია ისეთი პარტიათა განწყობილება, რომ საკანონმდებლო მოღვაწეობა იწრთობოდეს პარტიათა შორის ბრძოლის ცეცხლში და არ მიმდინარეობდეს უბრალო ხმის მიცემის წესით. ამ პირობებში სახელმწიფოს ყოველ ღონისძიებებს შედეგათ მოყვება მტკიცე და ხალხისათვის სასარგებლო ზომები.

VII. აღმასრულებელი ორგანო.

აღმასრულებელი ძალა მართავს სახელმწიფოს საქვს და ამოძრავებს მთელ მის მექანიზმს. როგორც მონარქიულ წესწყობილების არსებობის პირობებში ისე რესპუბლიკანურის უზენაესი აღმასრულებელი ძალის მატარებელი არის ან ერთი პირი ან კოლლექცია. ამ ძალის მატარებელათ მონარქიაში ითვლება მონარქი, რესპუბლიკაში კი პრეზიდენტი ¹⁾. რაც შეეხება უზენაესი აღმასრულებელი ძალის მატარებლის კოლლექციულობას, ეს უკანასკნელი გატარებულია მხოლოდ ისეთ დემოკრატიულ სახელმწიფოში, სადაც ხალხს აქვს პირდაპირი,

¹⁾ ჩრდილო ამერიკის შეერთებულ შტატებში უზენაესი აღმასრულებელი ძალა-უფლება ეკუთვნის პრეზიდენტს, პრუსიაში—მეფეს, ბელგიაში—მეფეს განსახლდურულ ფარგლებში, შვეიცარიის კანტონებში—კანტონის საბჭოს.

უშვალო გავლენა სახელმწიფოს უფლებაშემოქმედებაზე, მართვა გამგეობაზე.

იმ სახელმწიფოში, სადაც აღნიშნული ძალა-უფლება ერთ პირს ეკუთვნის, ასეთის პირის გვერდით არსებობს აღმასრულებელ ძალა-უფლებით აღჭურვილი კოლლეგია, რომელიც გამოდის საკუთარ ასპარეზზე მთავრობის სახით. მთავრობა წარმოადგენს დამხმარე მექანიზმს. ის აწარმოებს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას იმის და მიხედვით, თუ რა გვარ პრინციპზე აშენებულია ურთიერთობა ორ აქტიურ ძალათა შორის-აღმასრულებელს და საკანონმდებლოსა. ამ მხრივ განიჩევა—პარლამენტარული და საერთო—კონსტიტუციონური მთავრობა¹⁾. პირველი იმით განსხვავდება მეორესაგან, რომ მისი წევრნი წარმოადგენენ თანამოაზრეთა ჯგუფს და ამორჩეულნი არიან იმ პირის მიერ, რომელიც, ვითარცა სახელმწიფოს უზენაეს აღმასრულებელი ძალის მატარებელი, ასახელებს ერთ რომელიმე, რა თქმა უნდა გავლენიან, წევრს უდიდეს პოლიტიკურ პარტიისა; ეს უკანასკნელი კი ადგენს კაბინეტს მის თანამოაზრეთა პირთაგან. ამ პირობებში უზენაესი აღმასრულებელი ძალის მატარებელს ეკარგება საკუთარ მოქმედებაში ის თავისუფლება, რომელიც მას აქვს საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე უპასუხისმგებლო მთავრობის არსებობის პირობებში.

მთავრობის პასუხისმგებლობის პირობებში თითოეული განკარგულება ან ზომა სახელმწიფოს უზენაესი აღმასრულებელი ძალისა უნდა იქნეს ხელის მოწერით დადასტურებული მინისტრის მიერ. უამისოდ ასეთ აქტს არ ექნება კანონიერი ძალა. რა თქმა უნდა, მთავრობის არც ერთი წევრი არ დადასტურებს ისეთ ზომას ან განკარგულებას, რომელსაც, მისი აზრით, ვერ გაიზიარებს საკუთარი პარტია ანუ პარლა-

1) პარლამენტარულ მთავრობას, მაგალითად, აქვს ადგილი ინგლისის და ბელგიის მონარქიაში და საფრანგეთის რესპუბლიკაში.

მენტის უმრავლესობა. თავიდან რომ აიცილინოს პასუხისმგებლობა, ის არ აღიარებს ხელის მოწერით განკარგულებაზე ანუ ზომაზე თავის თანხმობას. სულ სხვა მდგომარეობას აქვს ადგილი საერთო—კონსტიტუციონურ რეჟიმის პირობებში, სადაც არ არსებობს მთავრობის სოლიდარული პასუხისმგებლობა ხალხის წარმომადგენლობის წინაშე პოლიტიკის მიზანშეწონებისათვის. აქ მთავრობა განცალკევებული არის საკანონმდებლო ორგანოსაგან. ამრიგად, მთავრობის განწყობილებას საკანონმდებლო ორგანოსთან შეიძლება ჰქონდეს საძირკველად პარლამენტარული ან და კონსტიტუციონური პრინციპი, საკანონმდებლო ორგანოსაგან გათიშვა—განცალკევების პრინციპი. როგორც ერთს, ისე მეორე პრინციპს აქვს ადგილი თანამედროვე სახელმწიფოების წესწყობილებაში და, რა თქმა უნდა, ორივეს ყავთ დამკველნი პოლიტიკოსებსა და თეორეტიკოსებთა შორის.

აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ძალთა განცალკევების მომხრენი ამგვარ გათიშვაში ხედავენ თავისუფლების საუკეთესო და უაღრეს გარანტიას (იხ. *Montesquie. Духъ законовъ*). ეს თეორია ცხოვრებამ დაარღვია ისეთი აღმასრულებელი ძალის ორგანიზაციის შექმნით, სადაც ადგილი არა აქვს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ სახელმწიფოებრივ ორგანოთა შორის არავითარ გათიშვას და განცალკევებას, მაგრამ მასთან თავისუფლების პრინციპების არსებობას კი უაღრესი გარანტიები აქვს. კლასიკურ მაგალითს მთავრობის ამ სახით მოწყობისას იძლევა ინგლისი, სადაც მოქალაქეთა უფლებაშეგნება ისეთ მაღალ საფეხურზე სდგას, როგორც არსად.

ინგლისი იყო და არის მაგალითი და ნიმუში მთავრობის პარლამენტარულ პრინციპზე მოწყობისა. „შეიძლება სამართლიანად ითქვას,—ამბობს ინგლისელი პროფესორი ღანსი,—რომ პარლამენტარული მართველობა, ამ სიტყვის სრულ მნიშვნელობით, არ არსებობს არსად მანამდის, მინამ აღმასრულებ-

ბელი ძალის ყოველი წევრის ადგილზე ყოფნას არ დაადასტურებს თვით პარლამენტი და მათი ადგილზე დარჩენაც არ იქნება დამოკიდებული პარლამენტის ნება-სურვილზე, რადგანაც მხოლოდ ამ პირობებში შეიძლება ითქვას, რომ პარლამენტარულმა წესმა მიაღწია განვითარების უკიდურეს წერტილამდის და დამყარდა გამგეობა პარლამენტისა“¹⁾.

მთავრობის წევრები, არჩეულნი პარლამენტის წევრთა შორის, წარმოადგენენ ნამდვილ გარანტიას იმისას, რომ მთავრობის პოლიტიკას ექნება ერთსახეობა. პარლამენტარული მთავრობა ინარჩუნებს ორგანიულ კავშირს თვით პარლამენტთან; ეს კი უზრუნველყოფს მთავრობის მოქმედებას სახელმწიფოებრივ ორგანოთა შორის უთანხმოებისაგან და წინააღმდეგობისაგან, რასაც შეიძლება ადგილი აქვს სახელმწიფოს სხვა გვარ ფორმით არსებობის პირობებში. პარლამენტარულ მთავრობის უპირატესობა კიდევ იმაში მდგომარეობს, რომ მისი წევრთა მოღვაწეობა დამყარებული, არის სოლიდარულ პასუხისმგებლობის პრინციპზე.

მართალია, პარლამენტარულ წყობილებების პირობებში შეიძლება იქნეს უთანხმოება და შეტაკება მთავრობის და საკანონმდებლო ორგანოს შუა, მაგრამ ამის თავიდან აცილება არც სხვა რომელიმე პირობებში შეიძლება. მაშინ, როდესაც პარლამენტარული მართველობის სისტემა მთავრობისათვის უზრუნველყოფს თავისუფალ მოქმედებას, პრეზიდენტის მართველობის პირობებში მთავრობა სრულ დამოკიდებულებაში არის საკანონმდებლო ორგანოსაგან და მის მრავალ რიცხოვან კომიტეტებისაგან, რომელთაც აქვთ უფლება კონტროლი გაუკეთოს მთავრობის ყოველ ნაბიჯს; ეს კი, რა თქმა უნდა, სავსებით სპობს მთავრობისათვის თავისუფალ პოლიტიკურ შემოქმედების შესაძლებლობას²⁾. ამგვარ პირობებზე

¹⁾ А. Б. Дайси. Основы Государственного права Англии, გამ. 1915 წ., გვ. 490.

²⁾ ავილოთ, მაგალითად, ჩრდილო ამერიკის შეერთებული შტა-

საკანონმდებლო ორგანოს, რომელიც, ვედრო ვილსონის სიტყვით, უნდა იყოს ხალხის სურვილების გამოძახილი და გამომხატველი თავის ამომრჩევლების სიბრძნისა და ნებისა, არ ეძლევა საშუალება, რომ გაეცნოს მთავრობის ყოველმხრიულ მოქმედებას.

პრეზიდენტის გამგეობის ნაკლულევანებას მშვენივრად აღწერს იგივე ვედრო ვილსონი შემდეგ სიტყვებში. «ჩვენში ¹⁾), — ამბობს იგი, — ყოველ წამში შეიძლება ასტყდეს პარტიული განხეთქილება აღმასრულებელ ძალის და კონგრესის შორის. ეს გარემოება კი თვალსაჩინოთ ართულებს ჩვენს სამთავრობო სისტემას, სადაც მომქმედი ძალის როლს პარტიები თამაშობენ. საპრეზიდენტო არჩევნები პარტიულ გავლენის სასწორს ერთ მხარეზე ხრიან, მხოლოდ შემდეგ არჩევნებს კი კონგრესში შეუძლია სავსებით შესცვალონ პარტიული ძალთა განწყობილება, ამიტომ ჩვენ იშვიათად ვსარგებლობთ ერთსახოვან, პარტიულის მხრივ, მთავრობის უპირატესობით, როდესაც მთელი სახელმწიფოს უფლებრივი ძალა ერთ პოლიტიკურ პარტიის ხელში არის, იმ პარტიის, რომელიც სარგებლობს საერთო ნტობით და კისრულობს თავის თავზე საერთო პასუხისმგებლობას. ჩვენ არა გვყავს პარტიული მთავრობა, რომლის ყოლაც კი ძლიერ სასურველია ჩვენთვის და რომლის არსებობაც შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, თუ წარმომადგენლობით ორგანოს მინიჭებული აქვს სახელმწიფო ძალის უმაღლესი ორგანოს მდგომარეობა, თუ მას ევალება თვალყურის დევნება აღმინისტრაციის მოქმედებაზე,

ტები. იქ აღმასრულებელი ძალის მატარებელათ ითვლება ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტი, რომელიც მინისტრათ იწვევს თანამოაზრეს კონგრესთან წინასწარ შეთანხმებით. ვინაიდან პოლიტიკის საერთო მიმართულება დამოკიდებულია კონგრესისაგან და უკანასკნელის კომიტეტებს აქვთ უშუალო, გავლენა მთავრობის მოღვაწეობაზე, ცხადია რომ მინისტრებს ეკარგება საშვალება საკუთარ პოლიტიკის თავისუფალ წარმოებისა.

1) ეს ეხება ჩრდილო ამერიკის შეერთებულ შტატებს.

დანიშვნა ყველა მოხელეებისა და ხელმძღვანელობა მთავრობის პოლიტიკისა ¹⁾).

პარლამენტარულ მართველობას უფრო მეტი სიმტკიცე აქვს ისეთ სახელმწიფოში, სადაც პოლიტიკურ განვითარებას შედეგათ დიდი პოლიტიკური პარტიების დაარსება და შექმნა მოჰყვა, როგორც ინგლისში, — ვინემ ისეთ ქვეყანაში, სადაც პოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზზე გამოდის დიდი რიცხვი წვრილ პოლიტიკურ პარტიებისა. ასეთ პირობებში პარლამენტარულ მართველობის შექმნისათვის საჭირო არის კოალიციონური მთავრობა. ასეთი მთავრობა კი, როგორც პარტიების დროებითი კავშირის შედეგი, წამოყენებული განსაზღვრულ პოლიტიკურ მიზანთა მიღწევასთან ერთად.

კოალიციაში შესულს ერთ-ერთ პარტიას შეუძლია ოპოზიციაში ჩასდგეს და მაშინ მთავრობა, როგორც უმცირესობის წარმომადგენელი, იძულებული ხდება ძალა-უფლება აიყაროს. ამ გვარ ცვალებადობას არ განიცდის პარლამენტარული მთავრობა, შემდგარი თანამოაზრეთაგან და დაყრდნობილი ისეთ პარტიაზე, რომლის გარშემოც თავმოყრილია საკანონმდებლო დაწესებულების უმრავლესობა.

რა შემადგენლობისაც არ უნდა იქნეს მთავრობა პარლამენტარულ წყობილებაში, იქნება ის შემდგარი პარტიული ერთი სახით თუ განსხვავებულით, მაინც ცხადია, რომ ამ გვარი მართველობითი ფორმა ხელს უწყობს იმას, რომ აღმასრულებელი ძალა უაღრესად შეესაბამებოდეს პოლიტიკური ცხოვრების განვითარებას. მხოლოდ ამ სისტემით აღმასრულებელი ძალის შექმნა უზრუნველყოფს საკანონმდებლო დაწესებულების გავლენას და მისი სახელმწიფოებრივ უზენაეს ძალა, ვინაიდან საკანონმდებლო ორგანოს სიმაგრე და სიმტკიცე ბევრად არის დამოკიდებული აღმასრულებელ ძალის დანიშვნა-გადაყენების შესაძლებლობაზე.

¹⁾ В. Вильсонъ. Государственный строй Соединенныхъ Штатовъ, გვ. 226, გამ. 1905 წ.

დემოკრატიულ სახელმწიფოში მთავრობის შექმნის შესახებ საკითხთან მჭიდროდ დაკავშირებულია ის საკითხიც, თუ როგორი უნდა იყოს სახელმწიფოს მოთავე, კოლლექტიური თუ ერთპიროვნული.

სახელმწიფოს მოთავეს არსებობა იხსნება სხვა სახელმწიფოების წინაშე წარმომადგენლობის ყოლის აუცილებლობით. არ არის ისეთი სახელმწიფო, რომელსაც არ ყავდეს თავის ოფიციალური წარმომადგენელი სხვა ერთა წინაშე. სულ ერთია, რა სახით იარსებებს სახელმწიფოს წარმომადგენლობა, პრეზიდენტის თუ მეფის სახით, ერთს და მეორეს მიკუთვნებული აქვთ ერთგვარი უფლება სახელმწიფოს წარმომადგენლობისა. ამ უფლების გამოყენების შესაძლებლობა სახელმწიფოს სასარგებლოდ თუ საზიანოთ არსებობს იქ მეტად, სადაც სახელმწიფოს წარმომადგენლის მინდობილობათა ვადა უფრო ხანგრძლივია. ყოველი ნაბიჯი სახელმწიფოს წარმომადგენლებისა ერთ გვარ განწყობილებასა ქმნის პოლიტიკურ წრეებში. ეს იწვევს აზრთა ურთიერთობის მოძრაობას საზოგადოებაში. ამგვარი რყევა კი ნაკლებათ არის იქ, სადაც სახელმწიფოს მოთავეს მინდობილებების ვადა მოკლეა და სადაც თვით მინდობილებანი განისაზღვრებიან ფორმალურ წარმომადგენლობის საზღვრებით, როგორც ეს მიღებულია შვეიცარიის კავშირში¹⁾. მაშინ კი, როდესაც მთავრობის მოთავე კოლლექტიურია, სახელმწიფოს ინტერესები გაცილებით ხელსაყრელ პირობებში იქნებიან ჩაყენებული.

დემოკრატიის ინტერესების თვალთაზრისით სრულიად

---

¹⁾ შვეიცარიაში აღმასრულებელი ძალა ეკუთვნის კოლლექტიურ კავშირის საბჭოს, რომელიც შესდგება შვიდ წევრისაგან. უკანასკნელებს ირჩევს ორივე პალატის შეერთებული კრება. აღნიშნულ შემადგენლობიდან პალატები ირჩევენ პრეზიდენტს და მის თანაშემწეს. პრეზიდენტს ეკუთვნის თავმჯდომარეობა მთავრობის საბჭოში და უფლება გამოვიდეს უცხო ქვეყნების წარმომადგენლების მიღების დროს საბჭოს სახელით, მაგრამ მას სრულიად არა აქვს მინიჭებული აღმასრულებელი ძალა-უფლება.

არ არის სულ ერთი ის, თუ ვინ არის სახელმწიფოს ინტერესების წარმომადგენელი საერთაშორისო ურთიერთობის სფეროში, რა ადგილი უკავია ერთპიროვნულ ან კოლლექტიურ წარმომადგენელს, არის ის დამოუკიდებელი იმ ორგანოსაგან, რომელსაც ხალხისაგან აქვს მინიჭებული უზენაესი მინდობილებანი, თუ სიმტკიცე და ხანგრძლივობა მათი წარმომადგენლობისა არის დაფუძნებული მის მიერ წარმოებულ სახელმწიფოსთვის ხელსაყრელ საგარეო პოლიტიკაზე. უეჭველია, რომ დემოკრატიულ სახელმწიფოში ყოველივე უნდა ემორჩილებოდეს ხალხის ნება-სურვილს. დემოკრატიის ინტერესები მოითხოვენ, რომ ხალხს უსმენდენ და ანგარიშს უწევდენ ის ორგანოები, რომლებიც არიან შედგეი ხალხის ნების გამოყვანებისა, რომ სახელმწიფოს მოთავე იყოს პასუხისმგებელი არა მარტო იმ დანაშაულობისათვის, რომელნიც კონსტიტუციით იქნებიან განსაზღვრული ¹⁾, არამედ იმ შემთხვევაშიდაც, თუ კი ის გადაუხვევს ან უღალატებს ხალხის ქვეშევრდკ ნებას. თავისთავად იზადება საკითხი, რა პირობებში შეიძლება, რომ ეს დებულებანი იქნენ განმტკიცებულნი სახელმწიფოს ცხოვრებაში?

ყოფილ ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკის პრაქტიკას რომ მივმართოდ, ვიპოვნით პასუხს იმ საკითხზე, თუ რა საფუძველზე უნდა იქნეს აგებული სახელმწიფოს წარმომადგენლობა სხვა ერთა წინაშე, რომ ის სავსებით აკმაყოფილებდეს ხალხის სახელმწიფოებრივ ინტერესს. ამიერ-კავკასიის მთავრობამ მიიღო საკუთარი ორგანიზაცია პარლამენტარულ-კაბინეტურ პრინციპის თანახმად, ხოლო კოალიციონურ შემადგენლობის ხასიათით. ამ კაბინეტის ყველა წევრი იყვნენ

1) 1875 წლის 25 თებერვლის კონსტიტუციონურ კანონის მე-6 მუხლის ძალით საფრანგეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი პასუხისმგებელია მხოლოდ სახელმწიფოს ღალატის გამო. შეერთებულ შტატების კონსტიტუციით 17 ენკენისთვის 1787 წლისა პრეზიდენტი პასუხისმგებელია ღალატის, შექრთამობის და სხვა მძიმე ბოროტმოქმედობის გამო.

ამორჩეულნი სეიმის შემადგენლობიდან. მთავრობის შედგენა გამომდინარეობდა სეიმის თავჯდომარის წინადადებიდან, რომელიც მოქმედებდა თითოეულ შემთხვევაში ხალხის წარმომადგენელთა ნებით და სახელით. აქ უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმ გზას, რომელიც აირჩიეს ხალხის წარმომადგენლებმა, საექვოა, კავშირი ჰქონდეს იმ აუცილებლობის გაგებასთან, რომ ამ გვარ წესს მოითხოვდა პოლიტიკური ნაყოფიერი საქმიანობა. ეს იყო გამოწვეული მხოლოდ ახალ რესპუბლიკის პოლიტიკურ მდგომარეობით. ქვეშაირთ ფედერატიულ სახელმწიფოს დამყარებამდის პოლიტიკურ ურთიერთობის გაერთულება ითხოვდა იმას, რომ კავშირის საერთო მთავრობას ანგარიში გაეწია ყოველგვარ მოვლენებისათვის, რომლებიც ეხებოდნენ მისი, კავშირის, დამოუკიდებლობას და ტერიტორიის შეუხლებლობას.

ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკაში როგორც შინაგან პოლიტიკას ისე საგარეოს აწარმოებდა სეიმის წინაშე პასუხისმგებელი მთავრობა, რომელიც თითოეულ თავის ნაბიჯს უთანხმებდა კანონმდებლების საერთო ნებას. ამ მთავრობას სრულიად არ ემჩნეოდა ფედერატიულ სახელმწიფოსათვის საჭირო ძლიერება. აიხსნება ეს იმით, რომ ამიერ კავკასიის რესპუბლიკა მხოლოდ სიტყვიერად იყო ფედერატიული სახელმწიფო. სულ სხვა მდგომარეობას ექნებოდა ადგილი იმ შემთხვევაში, ამ კავშირს რომ დაკარგოდა კომფედერაციის თვისება და მიეღო ნამდვილი ფედერაციის ხასიათი. ამ პირობებში პასუხისმგებელ მთავრობას, რომლის ორგანიზაცია იყო აშენებული პარლამენტარულ-კაბინეტურ პრინციპზე, შეეძლო უფრო ნაყოფიერად და ხალხისათვის სასარგებლოთ აესრულებინა დაკისრული მოვალეობა, რაც საზოგადოდ აწევს კისერზე რესპუბლიკის მოთავეს-პრეზიდენტს.

გხლანდელი საქართველოს მართვა-გამგეობაც უარყოფს ერთპიროვნულ სახელმწიფოს მოთავეს საჭიროებას. მთელი მთავრობის შემადგენლობა აწარმოებს შინაგან და საგარეო

პოლიტიკას. ექვს გარეშეა, რომ მთავრობის პოლიტიკური ნაბიჯები უნდა მიმდინარეობდნენ საკანონმდებლო ორგანოს მიერ ნაჩვენებ კალაპოტში. იმ შემთხვევაში, თუ რომ მთავრობა გადაუხვევს სახელმწიფოს უზენაეს ძალის მიერ დასახულ ვზას ან და მთავრობის მიერ მიღებული პოლიტიკური კურსი არ შეესაბამება ხალხის სულიერ განწყობილებას, იგი, მთავრობა, იძულებული ხდება ადგილიდგან გადადგეს. ამის უახლოეს მაგალითს საუცხოვო სიცხადით იძლევა ყოფილი ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკის არაშორეული წარსული.

გეგეჩკორის კაბინეტის შეხედულება ომის შესახებ ხალხის წარმომადგენლებმა უარყვეს. ამ გარემოებამ გამოიწვია კაბინეტის დაცემა. ასეთ პირობებში მთავრობის მოთავობა უნდა მიეღო სეიმის თავჯდომარეს მიწოდებით ისეთ პირს, რომლის პოლიტიკა უკეთეს იმედებს იძლეოდა იმაზე, რომ სახელმწიფოს საქმეებს ექნებოდა ხალხისათვის უფრო ხელსაყრელი შედეგები. აი ამ იმედების გამოძახებული შეიქნა აკაკი ჩხენკელი. გეგეჩკორის კაბინეტის დაცემის შემდეგ დიდი დრო არ დაკირვებია ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკას, რომ ის, როგორც აშენებული არა რეალურ ნიადაგზე, დაშლილიყო. ჩხენკელის კაბინეტმა შეუდგა საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წარმოებას ისე, როგორც ეს სურდა ქართველი ხალხის მოწინავე ჯგუფებს. დამოუკიდებელ საქართველოს რესპუბლიკაში მართვა-გამგეობის პრინციპი ისეთივე დარჩა, რაიც საძირკვლად ედვა ყოფილ რესპუბლიკას. საქართველოს რესპუბლიკამ შეითვისა პარლამენტარული პრინციპი სახელმწიფოს მართვა-გამგეობისა. მისი პოლიტიკური ცხოვრების მიმდინარეობა ნათლად ამტკიცებს, რომ სახელმწიფოს კეთილდღეობისათვის სრულიად არ არის საჭირო ერთპიროვნული სახელმწიფოს მოთავე, რომლის მოვალეობის ასრულება პარლამენტარულ რეჟიმის პირობებში პასუხისმგებელ მთავრობისაგან ხალხისათვის უფრო სასარგებლო იქნება. საქართველომ მძიმე გარდამავალ ხანაში თავისი წარმომადგენ-

ლობითი ორგანოს და მთავრობის საქმიანობის საშედეგებით შესძლო ეწარმოებია სწრაფი და საღი ეროვნული პოლიტიკა, რაც იმის უტყუარი მაჩვენებელია, რომ ნორმალურ პირობებში მისი პასუხისმგებელი მთავრობა შესძლებს უფრო მეტ ნაყოფიერ საქმიანობას საგარეო პოლიტიკაში და მით ნათლად დაამტკიცებს, რომ არ არსებობს არავითარი საჭიროება ერთპიროვნულ სახელმწიფოს მოთავეში.

VIII. სასამართლო ორგანო.

სახელმწიფოს არსებობის პირველ ხანაში, როდესაც ხელმწიფების ფუნქციების განსაზღვრას ანუ განაწილებას არ ჰქონდა ადგილი, მთელ ძალა-უფლებას ახორციელებდა ერთი ორგანო. იმ პირობებში სასამართლოს განკერძოვებული არსებობა არ შეადგენდა აუცილებლობას, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება არ იყო ისე რთული, რომ ადამიანის აზრი შეჩერებულიყო რამოდენიმე ორგანოთა შორის სახელმწიფოს კომპეტენციის განაწილების საჭიროებაზე. საზოგადოების ცხოვრების გამწვავებამ და ადამიანთა ურთიერთობის გართულებამ გამოიწვიენ ორგანოების დაარსების და მათ შორის სახელმწიფოებრივი ფუნქციების განაწილების აუცილებლობა. წარმოიშვენ საკანონმდებლო და სასამართლო ორგანოები და სამართველოდგან გამოიყვნენ ის ფუნქციები, რომლებიც შეადგენენ სასამართლოს კომპეტენციას. მაგრამ გამოყოფის პროცესი ჯერ არ დამთავრებულა ზოგიერთ სახელმწიფოებში, სადაც მართმსაჯულობის ფუნქციებს ასრულებენ ადმინისტრაციული ორგანოებიც.

თანამედროვე პირობებში სასამართლოს ფუნქციების ასრულება არსებითად არ შეუძლია თავის თავზე მიიღოს არც იმ ორგანოს, რომლის პოლვაწეობა სწარმოებს უფლებაშემოქმედების სფეროში, და არც იმას, რომელსაც მოჰყავს მოძრაობაში სახელმწიფოს მთელი ორგანიზმი, უიმისოდ, რომ

რაიმე ზიანი ან ვნება არ მიაყენოს ხალხის ინტერესს.

სასამართლოს მოქმედების და მოღვაწეობის წყაროს შეადგენს სახელმწიფოს კანონები; ამ კანონების ფარგლებში სწარმოებს მისი ძირითადი დავალების ასრულება — უფლების დაცვა. უფლების დაცვის ნიადაგზე იბადება სასამართლოს უფლება შემოქმედება, რომელიც შეადგენს უფლებაწყობილების აუცილებელ ელემენტს. მსაჯულთა უფლება შემოქმედებას კი საზოგადოდ ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც სასამართლოს წინაშე აღძრულია კანონიერი წესით იურიდიული საკითხი დავის სახით. ამ პირობებში მოსამართლე ვალდებულია გადაწყვიტოს საკითხი მიუხედავად იმისა, თუ გინდ რომ კანონებში ვერ პოულობდეს პირდაპირ პასუხს

სასამართლოს დანიშნულება არ უნდა განისაზღვრებოდეს იმ დავის გარჩევით, რომელიც ეხება სწორუფლებიან პირთა უფლებრივ ურთიერთობის სფეროს. მასვე შეიძლება და აუცილებელიც არის დაევალოს საკანონმდებლო ორგანოს მიერ შემუშავებულ კანონების გასინჯვა იმ მხრივ, თუ რამდენად ასინი შეესაბამებიან კონსტიტუციას. ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ძალამ შეიძლება გამოსცეს ისეთი კანონები, რომელნიც ეწინააღმდეგებიან კონსტიტუციას. ამიტომ თუ სასამართლოს არ მიენიჭა უფლება საკანონმდებლო ძალის მოღვაწეობის გადასინჯვისა, ადვილი შესაძლებელია გამეფდეს ხალხის უზენაეს ინტერესების დამოკიდებულება ჩვეულებრივ კანონმდებლის თვითნებურ უფლება შემოქმედებისაგან. ამ პირობებში დამფუძნებელი კრების გადაწყვეტილება დარჩება მხოლოდ სიტყვით.

აღნიშნული უფლება სასამართლოს აქვს მინიჭებული ჩრდილი ამერიკის შეერთებულ შტატებში. კონსტიტუციის მე-6 მუხლის ძალით სასამართლოსათვის სავალდებულოა ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოცემულნი კანონები, თუ კი ისინი შედგენილი არიან კონსტიტუციის თანახმად. აქედან ის გამომდინარეობს, რომ ფედერალურ სა-

სამართლოს შეუძლია კონგრესის მიერ გამოცემული კანონი განიხილოს იმ თვალთაზრისით, თუ რამდენად ეს ეთანხმება კონსტიტუციას, და თუ დაინახა, რომ კანონმდებელმა გამოვიდა კონსტიტუციით ნაჩვენებ ფარგლებიდან, ასეთი კანონი შეუძლია გამოაცხადოს კანონის ძალას მოკლებულათ, რის გამოც ის ცხოვრებაში არ ტარდება. მაგრამ მსაჯულთა ასეთ მოქმედებას აქვს ადგილი ჩრდილი ამერიკის ფედერაციაში მაშინ, როდესაც სასამართლოს წინაშე აღძრულია იურიდიული საკითხი დავის სახით. იქ მსაჯულნი ფართოდ სარგებლობენ აღნიშნულ უფლებით. ზოგიერთ შტატების კონსტიტუციაში იმ მიზნით, რომ ეს თუ ის ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოცემული კანონი დაცული იქნეს სასამართლოს კონტროლისაგან, შეტანილი იყვნენ ისეთი დადგენილებანი, რომელთაც არა აქვთ კონსტიტუციონურ დებულების ხასიათი. იქ ამას შედეგათ მოჰყვა კონსტიტუციის გადიდება და სხვა და სხვა ხასიათის დებულებების არევ-დარევა

ექვს გარეშეა, რომ სასამართლოსათვის აღნიშნულ კონტროლის უფლების მინიჭება ზედმეტი იქნებოდა მაშინ, თუ კი ხალხს აქვს კონტროლის უფლება რეფერენდუმის და ინიციატივის სახით. მაგრამ როდესაც ასეთ მდგომარეობას ადგილი არა აქვს, ერთად ერთი ორგანო, რომელსაც უნდა ჰქონდეს საკანონმდებლო ორგანოს მოღვაწეობის შესახებ კონტროლის უფლება, სასამართლო არის. აღნიშნულ წესის განმტკიცების საჭიროებას განსაკუთრებით იწვევს პოლიტიკური ცხოვრება პარლამენტარულ რეჟიმის პირობებში.

პარლამენტში ერთი პარტიის ანუ პარტიათა კოალიციის ბატონობასთან კავშირი აქვს პარლამენტარული მთავრობის უაღრესს გავლენას კანონმდებლის მოღვაწეობაზე, უფლება-შემოქმედებაზე. ექვს გარეშეა, რომ ამა თუ იმ კანონის გამოცემაში უაღრესად დაინტერესებულია მთავრობა, რომელიც აწარმოებს შინაგან და საგარეო პოლიტიკას. მთავრობას საკანონმდებლო ინიციატივის საშვალეებით შეუძლია შეიტანოს

პარლამენტში განსახილველად ისეთი კონსტიტუციის რომელიმე დებულების საწინააღმდეგო კანონ-პროექტი, რომლის დაკანონება მის პარტიის კლასობრივ ანუ პოლიტიკურ მომენტის ინტერესს წარმოადგენს. ეს კანონ-პროექტი კანონად იქნება ცნობილი, ვინაიდან მთავრობას უეჭველად მხარს დაუჭერს პარლამენტის უმრავლესობა. ამ პირობებში, თუ კონსტიტუციით არ იქნა ცნობილი სასამართლოს ისეთი უფლება, რომელიც მას აძლევს იურიდიულ საშუალებას აღიაროს ასეთი კანონი კანონის ძალას მოკლებულად, ადგილი შესაძლოა, რომ გამოცემულნი იქნებიან ისეთი კანონები, რომლებიც ბოლოს და ბოლოს გააბათილებენ თვით კონსტიტუციას.

სასამართლოს კონტროლი უნდა გავრცელდეს აგრეთვე აღმასრულებელ ძალის ანუ მისი ორგანოების მოღვაწეობაზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ხალხის უფლებები არ იქნებიან უზრუნველყოფილნი მთავრობის ან მისი აგენტების არაკანონიერ მოქმედებისაგან.

მთავრობის მოქმედებანი შეიძლება შეეხონ ორ სფეროს: კერძო და საჯარო უფლებების გავლენის სფეროს. ორივე შემთხვევაში მთავრობის მოქმედება ისინჯება სასამართლოს მიერ იმ თვალთაზრისით, გამოცემულნი ვანკარგულებანი ან მოქმედება ეწინააღმდეგებიან არსებულ კანონებს თუ არა. სასამართლო აცხადებს არაკანონიერ აქტს მთავრობისას ძალას მოკლებულად და მით ის ბათილდება. ხოლო საკითხია, საჭიროა თუ არა თითოეულ შემთხვევის შესახებ აღძრულ იქნეს დავა. აქ რა თქმა უნდა კერძო პირთა, საზოგადოების, თუ დაწესებულების ინიციატივას უნდა ჰქონდეს ადგილი. მაგრამ ამით სასამართლო სრულიად არ თავისუფლდება იმ მოვალეობისაგან, რომ თუ კი თვითონ დაინახავს ადმინისტრაციის მოქმედებაში არაკანონიერებას აღიაროს ის ძალას მოკლებულად.

ზოგიერთ სახელმწიფოში მთავრობის ან ადმინისტრაციულ ორგანოების არაკანონიერ მოქმედების შესახებ აღ-

ძრულ საქმეების განსახილველად და გასარჩევად არსებობს ადმინისტრაციული იუსტიცია. ასეთი ინსტიტუტის არსებობა უარყოფა არის საერთო უფლების ბატონობისა, უარყოფა კანონის წინაშე მოქალაქეთა და მოხელეთა სრული თანასწორობისა და იწვევს ადმინისტრაციის აგენტების პრივილეგიებს.

ადმინისტრაციული სასამართლო არსებობს იქ, სადაც სახელმწიფო ცხოვრებაში განმტკიცებულია ის დებულება, რომ ჩვეულებრივ სასამართლოს არა აქვს უფლება ჩაერიოს ადმინისტრაციის მოქმედებაში, როდესაც უკანასკნელი უკანონობის გზას დაადგა. ამ დებულების წყაროს შეადგენს ის შეხედულება, რომ სამოქალაქო მსაჯულს არ აქვს ადმინისტრაციულ იუსტიციისათვის საჭირო გამოცდილება და ცოდნა საჯარო უფლებისა იმისათვის, რომ სავსებით აწონ-დაწონოს ადმინისტრაციული განკარგულების ფაქტიური საბუძვლები ¹⁾. ადმინისტრაციული იუსტიცია, მაგალითად, არსებობს საფრანგეთის პარლამენტარულ რესპუბლიკაში. ეს იმით აიხსნება, რომ საფრანგეთის პოლიტიკურ ცხოვრებას თავი არ მიუწეებია სახელმწიფოებრივი ძალის გაყოფის პრინციპისათვის, რაც სასამართლოს არ აძლევს იურიდიულ საშვალებას ჩაერიოს ადმინისტრაციის მოქმედებაში, თუ გინდ ეს უკანასკნელი არღვევდეს არსებულ კანონს. სულ სხვა მდგომარეობა არის ინგლისში, სადაც ცხოვრებაში გატარებულია ის პრინციპი, რომ სახელმწიფოს წევრი, იქნება ეს კერძო თუ თანამდებობის პირი, ემორჩილება ერთ კანონს, თანასწორია კანონის წინაშე. ეს თანასწორობა იმას ნიშნავს, რომ უფლების დაცვა უნდა მიმდინარეობდეს საერთო პირობებში, რომ უფლების დამრღვეველი პასუხისმგებელი არის ჩვეულებრივ სასამართლოს წინაშე. ასეთივე მდგომარეობა აქვს სასამართლოს ჩრდილი ამერიკის ფედერაციაში.

¹⁾ Проф. Г. Радбрухъ. Введение въ науку права, გამ. 1915 г., 83-94.

ამრიგად საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოების მოღვაწეობის განხილვით და განსჯით უფლებაზომიერების (правомѣрность) თვალთსაზრისით სასამართლოს ევალება, რომ ის იყოს დარაჯი და მცველი იმისა, რომ მთელი სახელმწიფო სამმართველო მოძრაობდეს კანონებში განმტკიცებულ უფლებრივ ნორმების ფარგლებში.

სასამართლოს აღნიშნულ ფუნქციების პირნათლად ასრულებისათვის საკმარისი კი არ არის ის, რომ კანონში იქნეს დადასტურებული მისი უფლება ამ სფეროში; საჭიროა, რომ ის იყოს ჩაყენებული ისეთ მდგომარეობაში, რომელიც უზრუნველყოფს ამის შესაძლებლობას. ეს არის სრული მისი დამოუკიდებლობა საკუთარ მოღვაწეობაში როგორც აღმასრულებელ ორგანოსგან ისე საკანონმდებლოსგან. აქ აქვს მნიშვნელობა იმ გარემოებას, ვის ეკუთვნის უფლება მსაჯულთა დანიშვნის თუ ამორჩევისა და მათი გადაყენების, დათხოვნის და გადაყენისა.

სახელმწიფოს მოხელეთა არჩევა დემოკრატიის ერთ პრინციპთაგანია. ამ პრინციპის განხორციელება პოლიტიკურ ცხოვრებაში დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა პირობებში მიმდინარეობს სახელმწიფოს პოლიტიკური ცხოვრება, თუ რა წესწყობილება არის დამყარებული, პირდაპირი, უშვალო დემოკრატია თუ წარმომადგენლობითი.

პირდაპირ დემოკრატიაში შეუძლებელია გამეფებული იყოს სხვა პრინციპი გარდა არჩევნებისა. წარმომადგენლობითი დემოკრატიაში კი არჩევნებითი პრინციპს არა აქვს ფართო ნიჟადაგი. აქ ძალაში არის ან დანიშვნის პრინციპი ან შერეული, ე. ი. დანიშვნის და არჩევისა.

სახელმწიფო მოსამსახურეთა რიგში მსაჯულთ უჭირავთ ღრმად მნიშვნელოვანი ადგილი და ამას პირდაპირი კავშირი აქვს მათ დანიშნულებასთან. ექვს გარეშეა, რომ ის დავალება, რომელიც დაკისრული აქვთ მსაჯულებს, განირჩევა საერთოდ მოხელეების დანიშნულებებისაგან როგორც არსებითად,

ისე სიმძიმით და სირთულით. მოხელე არის პირდაპირი აღმასრულებელი ნების და განკარგულების აღმასრულებელი ძალისა, როქელიც თავის განკარგულებას ამყარებს კანონმდებლის ბრძანებაზე და ნებაზე, მოსამართლე კი იცავს უფლებას არსებულ კანონების მიხედვით. ასეთი დანიშნულება მსაჯულისა მოითხოვს უზრუნველყოფას მისი მოღვაწეობისა გარეშე გავლენისაგან, განსაკუთრებით აღმასრულებელ ძალისა. თუ მივიღებთ მხედველობაში იმას, რომ მსაჯულთა დანიშნულება შეიძლება გამოიხატოს კანონმდებლის მოღვაწეობის გასინჯვაში უფლებაზომიერების თვალთაზრისით, უნდა მივიღეთ იმ დასკვნამდის, რომ ამ შემთხვევაში მსაჯული უნდა იქნეს ჩაყენებული ისეთ მდგომარეობაში, რომელიც შეუძლებად ხდის კანონმდებლის გავლენას მსაჯულთა მოღვაწეობის მიმართულებაზე. ეს კი შესაძლოა იმ პირობაში, თუ მსაჯულთა თანამდებობაზე დანიშვნის, დანამდებობიდან დათხოვნის, გადაყენების და ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაყვანის პირობები, რომლებიც უზრუნველყოფებენ მის დამოუკიდებლობას, კონსტიტუციით იქნებიან განმტკიცებული. ამ შემთხვევაში მსაჯულნი თავისუფალნი იქნებიან ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ძალის გავლენისაგან, თუ გინდ მისი ნებით სწარმოებდეს მათი დანიშვნა თანამდებობაზე.

თანამედროვე საზოგადოების პოლიტიკური ვითარება და უფლებრივი შეგნება იმ წერტილამდე არ მისულა, რომ შესაძლებელი იყოს მსაჯულთა არჩევა თვით ხალხის მიერ. ასეთ მდგომარეობიდან გამოსავალი ისაა, რომ მსაჯულებს ნიშნავდეს ის ორგანო, რომელიც არ ეწევა პრაქტიკულ საქმიანობას, რომელიც აწესებს სახელმწიფოსათვის კანონებს, ე. ი. საკანონმდებლო ორგანო, კანონში ხალხის საერთო ნების გამოხატველმა უფრო უწყის, თუ ვინ და როგორ აასრულებს მსაჯულის მოვალეობას. მაგრამ აპით ჩვენ არ ვადასტურებთ საქიროებას ყველა მსაჯულების დანიშვნისას საკანონმდებლო ორგანოს მიერ. დანიშვნის კოპეტენცია უნდა იქნეს განა-

წილებული კანონმდებლის, უმაღლეს სასამართლოს და ხალხის შორის, ვინაიდან ჩვეულებრივ კანონმდებელს არ შეიძლება დაევალოს, რომ თითოეულ მსაჯულის დანიშვნის შესახებ იქონიოს მსჯელობა; ეს მისთვის ძლიერ დიდი ტვირთი იქნებოდა. ასეთი მდგომარეობა იწვევს იმის საჭიროებას, რომ დანიშვნის უფლება მინიჭებული ჰქონდეს უმაღლეს სასამართლოს მოთავეს. მაგრამ ხალხსაც უნდა ჰქონდეს მსაჯულთა არჩევის უფლება, როდესაც საქმე ეხება იმ მოსამართლეების არჩევას, როგელთა დანიშნულებას შეადგენს სწრაფი დაკმაყოფილება მცხოვრებთა და სახელმწიფოს წვრილმან ინტერესებისა.

მსაჯულის დამოუკიდებელ მდგომარეობის პირობას შეადგენს აგრეთვე ის, რომ მისი გადაყენება იქნეს დამყარებული კანონმდებლების ნებაზე იმ შემთხვევაში, თუ კი ის არჩეული არის უკანასკნელის მიერ; მაშინ კი, როდესაც ის პირდაპირ ირჩევა ხალხის მიერ ან ინიშნება სასამართლოს მოთავეს მიერ, მის გადაყენებას უნდა ჰქონდეს ადგალი სასამართლოს დადგენილების ძალით. ამ პირობას უერთდება ისიც, რომ მსაჯულის გადაყენა უნდა იქნეს დამოკიდებული მის თავისუფალ თანხმობაზე.

აღნიშნული პირობები უზრუნველყოფენ მსაჯულთა დამოუკიდებელ მდგომარეობას. მაგრამ ამით არ იკრება საკითხი, თუ რა პირობები უზრუნველყოფენ სასამართლოს მიერ დანიშნულების და გვარად საკუთარ ფუნქციების პირნათლად ასრულებას. აქ თვალსაჩინო ადგილი უჭირავთ სახელმწიფო კანონებს და სასამართლოს ორგანიზაციას.

ორგანიზაცია არ არის ისეთი პირობა, რომელიც უზრუნველყოფდეს სასამართლოს ხალხისათვის უზენაეს მნიშვნელობას და სარგებლიანობას. ამას რომ ჰქონდეს ადგილი, საჭიროა, რომ არსებული კანონები სასამართლოს აძლევდენ საშვალებას მუშაივ იდგეს ჭეშმარიტ დანიშნულების გზაზე. აქ პირველ ყოვლისა დიდი მნიშვნელობა აქვს კანონების

ხასიათს და თვისებებს. თუ კი სახელმწიფოს კანონები არ გამოდინარეობენ საზოგადოების ცხოვრების ნამდვილ მოთხოვნილებებიდან. თუ კი კანონების წყაროს არ შეადგენენ ხალხის უფლებრივი შეგნება, ზნე-ჩვეულება და ეთიური შეხედულება, რა ორგანიზაციაც არ უნდა ექნეს სასამართლოს, ის ხალხს არ მოუტანს დიდ სარგებლობას. ამიტომ ხალხის ინტერესს შეადგენს ის, რომ ისეთი კანონები იქნენ გამოცემულნი, რომლებიც გამოხატავენ ხალხის ნამდვილ ფსიხოლოგიას. ამით ჩვენ სრულიად არ გვინდა იმის თქმა, თუ კი რომ ხალხის უმეტეს ნაწილში ბატონობს ყალბი ზნე-ჩვეულება და ეთიური შეხედულება, კანონმა უნდა გამოხატოს ეს უკანასკნელი. თითოეულ ხალხს, რა გვარ პოლიტიკურ მდგომარეობასაც იგი არ უნდა განიცდიდეს, ყავს ისეთი პირნი ანუ ჯგუფები, რომელნიც არიან მატარებელნი მოწინავე აზრებისა. კანონმდებელიც, თუ ის ქეშმარიტ მოვალეობის და დანიშნულების გზით მიდის, იძულებული ხდება დაადასტუროს კანონებში ხალხის მოწინავე ნაწილის მისწრაფებანი და მოთხოვნილებანი.

პრაქტიკა თანამედროვე სახელმწიფოებისა გვიჩვენებს. რომ სასამართლოს ორგანიზაცია ორსახოვანი არის: ერთპიროვნული და კოლლექტიური. ერთპიროვნულ სასამართლოს არსებობას იწვევს ის გარემოება, რომ ხალხთან, ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ახლო უნდა იყოს მომრიგებელი მსაჯული, რომლის მოვალეობას შეადგენს მცხოვრებლების უფლებრივ ინტერესების დაკმაყოფილება. მაგრამ ყოველი საქმის გადაწყვეტა შეუძლებელია მას დაევალოს.

მომრიგებელ მსაჯულის კომპეტენცია უნდა გამოიხატოს იმ საქმეთა გარჩევაში, რომლებიც არ წარმოადგენენ დიდ და რთულ ინტერესს. ამ სასამართლოს დანიშნულებას, მაშასადამე, ის შეადგენს, რომ სისწრაფით იქნენ დაკმაყოფილებულნი ადგილობრივი მცხოვრებლების და სახელმწიფოს წერილობანი ინტერესები უფლების დაცვის მხრივ. ასეთ სასამართლოს

არსებობას ყოველ პირობებში აქვს მნიშვნელობა, განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც ხალხის უფლებაშეგნება დაბალ საფეხურზე სდგას.

ერთპიროვნულ სასამართლოს გარდა სახელმწიფო საჭიროებს ისეთ სასამართლოში, რომელსაც უნდა ჰქონდეს კოლლექციური სახე. სასამართლოს კოლლექციულობის შესახებ დიდი განმარტება არ არის საჭირო. თუმცა საქმის გარჩევა კოლლექციური სასამართლოში ცოტათი გვიანდება, მაგრამ მას ისეთი ღირსებები აქვს, რომლის წინაშე აღნიშნულ ნაკლებეანებას სრულიად ეკარგება მნიშვნელობა. უპირველეს ყოვლისა საქმეების კოლლექციური გარჩევა უზრუნველყოფს კოლლექციის წევრთა შეხედულებების შეჯახებას, საქმის ყოველ მხრივ გარჩევას და შედარებით სამართლიან დადგენილებების გამოტანას, ვიდრე ეს შესაძლებელია ერთპიროვნულ სასამართლოში. ნათქვამია, ერთი ჰკუა კარგია, მაგრამ ორი კი უკეთესიაო. ეს ანდაზა სრული სისწორით გამოხატავს კოლლექციური სასამართლოს უპირატესობას.

კოლლექციური სასამართლოს კომპეტენციას უნდა შეადგენდეს იმ საქმეთა გარჩევა და გადაწყვეტა, რომლებიც ერთპიროვნულ სასამართლოს კომპეტენციას აღემატება. მაგრამ როგორც ერთპიროვნულ ისე კოლლექციური სასამართლოს კომპეტენცია ორგვარ საქმეებით განისაზღვრება. განსხვავება ამ მხრივ მყარდება იმაზე, ეხება ეს თუ ის საქმე კერძო უფლებას თუ საჯაროს. ამ ორგვარ საქმეებით აიხსნება კოლლექციური სასამართლოში ორ განყოფილების არსებობა: სამოქალაქო და სისხლსამართლისა. ამითვე განისაზღვრება თითოეული განყოფილების შემადგენლობა.

ჯერ-ჯერობით ცხოვრება და მეცნიერება არ მისულა იმ საჭიროების აღიარებამდის, რომ სამოქალაქო საქმეების გარჩევაში, სადაც მოსამართლეთათვის საჭიროა სპეციალური ცოდნა და პრაქტიკა, ილებდენ მონაწილეობას ხალხის წარმომადგენლები. სულ სხვა მდგომარეობაა მაშინ, როდესაც სასა-

მართლო არჩევს სისხლის სამართლის საქმეებს, მაგრამ ყველას კი არა, არამედ რთულს და მძიმეს. ამ შემთხვევაში ხალხის წარმომადგენლების მხრივ სასამართლოში მონაწილეობის მიღების საჭიროება ცხოვრებამ დაამტკიცა. მაშასადამე, სისხლის სამართლის განყოფილება აღნიშნულ საქმეთა გასარჩევად და მათ შესახებ განჩინების გამოსატანად შესდგება პროფესიონალურ მსაჯულების და ხალხის წარმომადგენლებისაგან; ხოლო მათი კომპეტენცია ერთმანერთისაგან განირჩევა. ხალხის წარმომადგენლებს, ე. ი. ნაფიც მსაჯულებს, საქმის არსებითად გარჩევის შემდეგ გამოაქვთ განჩინება ამა თუ ამ პირის დანაშაულობის შესახებ, პროფესიონალ მსაჯულებს კი—განჩინება სასჯელის შესახებ ამა თუ იმ პირის დამტკიცებულ დანაშაულობის გამო.

იმ საკითხზე შეჩერება, თუ რამდენად საჭიროა ამგვარი იუსტიციის არსებობა, ზედმეტია, ვინაიდან თითოეულ სახელმწიფოს სასამართლოს პრაქტიკა, სადაც კი ეს ინსტიტუტი შემოღებული არის, გვიმტკიცებს, რომ ნაფიც მსაჯულთა მოღვაწეობას დიდი სარგებლობა მოაქვს სახელმწიფოსათვის სამართლიანობის პრინციპის დაცვის სფეროში საქმის ყოველ მხრივ გამორკვევით და განსჯით. აქ საჭიროდ ვსთვლით, აღვნიშნოთ, რომ საქმის გარჩევაში ხალხური ელემენტების მხრივ მონაწილეობის მიღებით კანონმდებელს ეძლევა საშვალეობა გაეცნოს საზოგადოების, ხალხის მოთხოვნილებას, შეხედულებას, ზნე-ჩვეულებას და უფლებრივ შეგნებას იმ მიზნით, რომ ამა თუ იმ კანონის შემუშავებაში იხელმძღვანელოს დამუშავებულ მასალით.

სახელმწიფოს ცხოვრების კანონათ უნდა ჩავთვალოთ ის, რომ თითოეულ სასამართლოს, გარდა ერთისა, რომელიც კასაციურ ინსტანციას შეადგენს, მოჰყოლა მეორე ინსტანცია. ამ გვარ ინსტანციის არსებობის საჭიროება იმით მტკიცდება, რომ შეცდომა ერთის გახწორებული იქნეს მეორეს მხრივ. მხოლოდ ასეთ წესით განმტკიცდება სასამართლოს სიძლიერე

და მისი დანიშნულების სავსებით აღსრულების შესაძლებლობა და მასთან ერთად დაცული იქნება ის, რომ თითოეულ მოქალაქის უფლება და სახელმწიფოებრივი ინტერესები უფრო უზრუნველყოფილნი იქნებიან ყოველგვარ შეცდომისაგან. ამას ის უნდა დაუმატოთ, რომ სასამართლოს საქმეების საღი წარმოება მოითხოვს ერთპიროვნულ სასამართლოსათვის მეორე ინსტანციას, შემდგარს იმ პირობაგან, რომლებიც არჩევენ საქმეებს ერთპიროვნულად.

შეუძლებელია სახელმწიფოში დამყარებული იქნეს ისეთი წესი, რომ თითოეულ სასამართლოს ჰქონდეს მეორე ინსტანცია, რომელმაც უნდა გადასინჯოს მის წინ მდგომ ინსტანციის განაჩენი. თანამედროვე სახელმწიფოს პრაქტიკამ დაამტკიცა ორ ინსტანციის არსებობის საჭიროება, რომელიც სინჯავს საქმეებს ყოველ მხრივ. ცნობილი არის აგრეთვე ისიც, რომ ამასთანავე უნდა არსებობდეს ისეთი სასამართლო, რომლის კომპეტენციას შეადგენს გადასინჯვა მეორე ინსტანციის განჩინებისა იმ თვალთაზრისით, თუ რამდენად სისწორით არის ნახელმძღვანელები და განმარტებული მატერიალური ან ფორმალური კანონი საქმის გარჩევის დროს.

რაც შეეხება სასამართლოს პირველ და მეორე ინსტანციის რიცხვს, ეს სახელმწიფოს ტერიტორიის სივრცეზე და მცხოვრებთა რიცხვზე არის დამოკიდებული. პირველი ინსტანციის რიცხვი უნდა იქნეს დაკავშირებული სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ დაყოფასთან ანუ სახელმწიფოს ნაწილების სხვა და სხვაობასთან. ტერიტორიის სიმცირე კი უარყოფს ერთზე მეტ სააპელაციო ინსტანციის არსებობის აუცილებლობას, თუ კი ტერიტორიის თითოეული ნაწილი იმდენად არ არის ცენტრიდან გათიშული, რომ ამწელებდეს ხალხის ამ ინსტანციასთან დაახლოვებას.

ერთად ერთ უმაღლეს სასამართლოს არსებობა კი ემყარება კანონების ერთსახოვან განმარტების და მთლიან საკასაციო პრაქტიკის ინტერესებზე. საკასაციო სასამართლო ში

უფრო კარგად აღწევს თავის დანიშნულებას, რაც უფრო სისტემატიური და განზოგადებული (ინინშენный) ხასიათი აქვს კანონებს, რომელშიდაც უნდა იქნენ გამოხატული უმთავრესი თვისებები ნაციონალურ ცხოვრებისა და მისი შეთანხმებულება საზოგადოებრივ სინდისთან და ხალხის სულიერ განწყობილებასთან. საკასაციო სასამართლოს ისეთი დანიშნულება აქვს, რომელიც არსებითად იგივე ხასიათის არის, რაც ახასიათებს სასამართლოს, რომელიც უნდა სინჯავდეს ჩვეულებრივ კანონებს იმ მხრივ, თუ რამდენად ისინი ეთანხმებიან კონტიტუციას. მასვე შეიძლება დაეკისროს აქედან გამომდინარე მოვალეობის ასრულება. ხოლო საჭიროდ მიგვაჩნია, რომ ამ სასამართლოს შემადგენლობა დამატებული იქნეს საკანონმდებლო ორგანოს წარმომადგენელით, რომელსაც შეუძლია გააშუქოს ამა თუ იმ კანონის გამოცემის აზრი და მოტივი და მით დაანახოს, თუ რა მიზანი ჰქონდა კანონმდებელს.

საქართველოს რესპუბლიკას ჯერ-ჯერობით ისეთი ნაბიჯი არ გადუღვამს, რომელსაც ქონდეს მიმართულება სასამართლოს საქმეების მოგვარებისაკენ დემოკრატიის ინტერესების მიხედვით. სასამართლოს მდგომარეობა აქ ისეთია, როგორიც იყო მაშინ, როდესაც ჩვენი მხარე რუსეთის ნაწილათ ითვლებოდა. არც მაშინ, არც ეხლა არ არსებობს ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი. არ არის საკასაციო სასამართლო, რომელსაც უნდა დაევალოს ჩვეულებრივ კანონმდებლობის კონტროლი. არც ერთი მხარე სახელმწიფო ცხოვრებისა არ საჭიროებს ისეთ განახლებაში და გადაკეთებაში, როგორსაც თხოულობს დემოკრატიის პრინციპებს აღმოცენებული მართლმსაჯულება და სასამართლოს წარმოება. ახლო მომავალი დაგვანახებს, აირჩევს თუ არა საქართველოს დემოკრატია იმ გზას, რომელიც შეესაბამება ხალხის ინტერესებს.

IX. დამოუკიდებელი საქართველო და მისი არსებობის პოლიტიკური პირობები.

თეორიაში რაც უფრო ფართო სახელმწიფოს სააღმშენებლო გეგმას დავისახავთ, ეს მით უფრო მიმზიდავი არის, მაგრამ როდესაც მას დაუუპირდაპირებთ საზოგადოების ცხოვრების თანამედროვე პირობებს, ინტერესი ხალხის ბუნებრივი ვითარებისა და მისი პროგრესიული მსვლელობისა სულ სხვას გამოხატავს.

ვისთვის არ უნდა იყოს ნათელი ის, რომ დემოკრატიულ წესწყობილებისათვის მომზადებულ ხალხს უნდა ჰქონდეს სრული საშვალეობა ფართო მონაწილეობის მიღებისა სახელმწიფოს მოღვაწეობაში. თვით ხალხი არის ნამდვილი ბურჯი საზოგადოების აწყვოს და მომავალისა. თუ კი ეს ასეა, ექვს გარეშე რჩება ის, რომ სახელმწიფოში უნდა დამყარდეს ისეთი წესწყობილება, რომელიც გამომდინარეობს ხალხის სურვილსა და ნებისაგან. მაგრამ მთელი ხალხის ქეშმარიტი ნების შეტყობა ძნელია, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მას არ ჰქონებია საშვალეობა მიეღო პოლიტიკური აღზდა და გამოცდილება.

ბევრს ჰგონია, რომ ხალხის ნამდვილი ნება-სურვილი გამოიხატება მის წარმომადგენელთა არჩევნების დროს ხმის მიცემაში. მოწინავე სახელმწიფოების პოლიტიკური ცხოვრების ვითარება გვიმტკიცებს, რომ არჩევნებში მთელი ხალხი, პოლიტიკური უფლებებით აღჭურვილი, არ იღებს მონაწილეობას. მიზეზი ამისი სხვა და სხვაა, მაგალითად, არ იღებს მონაწილეობას იმიტომ, რომ მასის შეუფენებლობა ქმნის მისი გულცივობას პოლიტიკურ ცხოვრების მსვლელობისადმი. იმის მიზეზი ისიცა არის, რომ ხალხის დიდ ნაწილს, რომელიც საშინელი შრომის უღელში არის გაბმული, არ რჩება საკმარის პოლიტიკურ ცხოვრებას ფიზიკურად ადევნოს თვალ-ყუ-

რი და მიიღოს სახელმწიფოებრივ მოღვაწეობაში მხურვალე-აქტიური მონაწილეობა. დიდი კულტურული შრომა არის საჭირო, რომ მის შეგნებას მიეცეს სიმტკიცე-სიმახვილე. აუცილებელი არის სოციალური რეფორმები იმისათვის, რომ მშრომელ ხალხს მიეცეს დრო და საშვალეობა პოლიტიკურ ცხოვრებაში ფართო მონაწილეობის მიღებისა, რომ მისი დამოკიდებულება მდიდრებისაგან შემცირდეს. მხოლოდ ამ პირობებში შესაძლო ხდება ხალხის კემპარტი ნების სრული გამომქლავნება და შესაფერი გავლენა სახელმწიფოს საქმეების მსვლელობაზე და ვითარებაზე.

შემცდარი არის ის აზრი, თითქოს პოლიტიკურ რევოლუციას შეეძლოს ხალხის შეხედულობის და შეგნების იმდენად შეცვლა, რომ გუშინდელმა ბავშვმა პოლიტიკაში შეგნებულის ალაგი დაიჭიროს. რევოლუციას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ მხრივ, რომ დიდად აფხიზლებს ხალხს, უღვიძებს და უწვითარებს მას თვითმოქმედების სურვილს და უნარს და უკაფავს გზას ახალ მომავალისაკენ. ხალხის შეგნებისა და ზნე-ჩვეულობის სიმტკიცეზე არის დამოკიდებული ის, თუ როგორი თვალთაზრისით შეხედავს იგი სახელმწიფოს დანიშნულებას. თუ კი აქ გაიმარჯვა კერძო ინტერესებმა საზოგადოაზე, მოღვაწეობა საერთო ბედნიერების მიხედვით დაჰკარგავს თავის მნიშვნელობას და ხალხი დიდად არ დაცილდება ძველ გზას.

ზემო მოყვანილი მოსაზრებების სინათლით თუ ვიხელომდვანელებთ საქართველოს სინამდვილის გაშუქებისათვის, მისი ცხოვრებაში ისეთს რამეს აღმოვაჩენთ, რომ ის პირველ შეხედვით ანორმალური გვეჩვენება. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ეკონომიური ვითარება დაბალ საფეხურზე სდგას და ამ ვითარებას არ გამოუწვევია, და არც შეიძლება გამოეწვეია, ის შედეგები, რომლებსაც იწვევს კაპიტალიზმის ვითარება, პოლიტიკური ცხოვრება იმ გზით მიდის, რაც ახასიათებს ეკონომიურად და პოლიტიკურად მომწიფებულ

სახელმწიფოებს. აქ, რა თქმა უნდა, მნიშვნელობა აქვს ხალხის ღრმა შეგნებას და პოლიტიკურ სიფხიზლეს, რომლის გამოწვევისათვის და გაღრმავებისათვის უმთავრესად სოციალ-დემოკრატიულ პარტიამ დასდო ხალხის კეთილდღეობის ტაძარზე თავისი ძალღონე და ენერგია. ამ პარტიის დაუღალავე, გმირულ მუშაობით და ხალხის ბუნებრივ ნიჭით აიხსნება ის, რომ ჩვენ ქვეყანას გადმოაქვს უცხო ქვეყნების ცხოვრებიდან ისეთი ნერგები სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტებისა, რომლებიც მხოლოდ ხარობენ ხალხის მაღალ უფლებებრივ შეგნების და თავისუფალ თვითგამორკვევის პირობებში.

საქართველომ 26 მაისს გადადგა მისთვის აუცილებელი ნაბიჯი სახელმწიფოებრივი თავისუფლების და დამოუკიდებლობის გამოცხადებით. ამით ის ჩადგა სოციალურ ერთეულის მდგომარეობაში, რომელსაც აქვს სახელმწიფოს ხასიათი. მას აქვს ყველა ის ელემენტები, რომელნიც შეერთებულად სოციალურ ერთეულის სახელმწიფოებას ახასიათებენ, ე. ი. საკუთარი (ისტორიული) ტერიტორია, საკუთარი მოსახლეობა, რომლის დიდ უმრავლესობას ქართველობა შეადგენს, და პირვანდელი ხასიათის იძულებითი ძალა.

დამოუკიდებლობის გამოცხადება საქართველოს გამარჯვების ნიშანი არის. ეს გამარჯვება არის ბარბაროსობისაგან განთავისუფლება, თვითმყრობელ რუსეთზე გამარჯვება. ისტორიული უსამართლობა ჩადგა საკუთარ კალაპოტში. რუსეთს აერთვა ის, რაც მან ავაზაკურად ჩაიგდო ხელში. საქართველო განთავისუფლდა რუსეთის დამონებისაგან და მით გაიმარჯვა. ეს ისეთი გამარჯვება არის, რომელიც ადასტურებს იმის აუცილებლობას, რომ მისი, ქართველ ხალხის, ისტორიული სალაში „გამარჯვება“ დარჩეს მას როგორც საუკეთესო ნიშანი ეროვნულ არსებობისათვის პოლიტიკურ ბრძოლაში დამსახურებულ გამარჯვებისა.

დემოკრატიულ პრინციპების გამარჯვებამ მე-20 საუკუნეს ბარბაროსობაზე მისცა ქართველ ხალხს სიმხნევე იმისათ-

ვის, რომ ჩაეყენებია თავისი დამოუკიდებელი ცხოვრება მისთვის ხელსაყრელ და სასარგებლო პირობებში. დემოკრატიულ საქართველომ განახორციელა პოლიტიკურ ცხოვრებაში ისეთი პრინციპები სახელმწიფოს მართვა-გამგეობისა, რომელთაც ადგილი აქვთ პოლიტიკურად ფრიად განვითარებულ ქვეყნებში. საქართველომ შემოიღო სოლიდარულ პასუხისმგებლობაზე აშენებული მართვა-გამგეობა. ამით მას არ დაუშთავრებია თავისი პოლიტიკური საქმიანობა და ვითარება სახელმწიფოს სააღმშენებლო პროცესში. მისთვის საჭიროა რევოლუციით მონაპოვარნის ცხოვრებაში დამკვიდრება კონსტიტუციის შემუშავებით და მასში იმ დებულებების შეტანით, რომელთა დანიშნულებას შეადგენს ის, რომ კონსტიტუციით იქნენ განმტკიცებულნი მოქალაქეთა სუბიექტიური უფლებების დაცვის საშუალებები.

ქართველ ხალხის პოლიტიკური სიმწიფე და უნარი ადვილად იმის შეთვისებისა, რაც მის ცხოვრებას არც ერთ მხრივ აქამდე არ მიჰკარებია, წარმოადგენს სრულ გარანტიას იმისას, რომ ყველა ეს დაკანონდება და დამკვიდრდება. სრული იმედია, რომ საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში შემოღებულ იქნებიან ისეთი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები, რომლებიც ხალხის ხელმწიფების იარაღად უნდა ჩაითვალოს. ამ ინსტიტუტთა რიგში თვალსაჩინო ალაგი უჭირავს სასამართლოს კონტროლს ჩვეულებრივ საკანონმდებლო ორგანოს უფლებაშემოქმედების შესახებ იმ მხრივ, თუ რამდენად ის ეთანხმება კონსტიტუციას. თუმცა არ არის ობიექტიური პირობები, რომ შესაძლო იქნეს რეფერენდუმის და სახალხო ინიციატივის შემოღება, მაგრამ დემოკრატიულ წარმომადგენლობის სისტემაზე აღმოცენებული და აყვავებული პოლიტიკური ვითარება ქართველ ხალხისა აუცილებლად წარმოშობს ისეთ პირობებს, რომელთა საშუალებით შესაძლო იქნება მათი ცხოვრებაში გატარება და დამკვიდრება. ამას ხელს შეუწყობენ ფართო უფლებებით აღჭურვილნი ადგილობრივი თვით-

მართველობები, რომელთაც შეუძლიათ გაანვითარონ და გააღრმავონ ხალხის თვითმოქმედება და შეგნება.

საქართველო შეუდგა სოციალურ რეფორმების განხორციელებას, რომლებიც მშრომელ ხალხს მისცემენ საშვალელებს თვალ-ყური ადევნოს სახელმწიფოებრივი საქმეების მსვლელობას და მიიღოს სახელმწიფო მოღვაწეობაში მხურვალე მონაწილეობა. მიუხედავად მისი პოლიტიკური მომზადების ქართველ ხალხს სჭირდება დიდი სიფხიზლე და ნებისყოფა, რომ განითავისუფლოს თავი ყველა იმისაგან, რაც შეიძლება მის დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ მიმართული იყოს.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ გამოიწვია მეზობლების და საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ერების მტრული განწყობილება ახალ სახელმწიფოსადმი იმიტომ, რომ რაც საქართველოსათვის გაადვილდა, ის მათთვის თითქმის შეუძლებელი გახდა. ქართველ ხალხისათვის საჭიროა ის, რომ მტრის გამოსვლას დროზე და ღირსეულად შეხვდეს და ბრძოლის შესაფერი უნარი გამოიჩინოს. მისი სიფხიზლემ და საქმიანობამ საზოგადოდ უნდა გაიდგას ფესვები ბოლიტიკური და სოციალური ცხოვრების კანონიერ კალაპოტში ჩაყენების სფეროში. მაგრამ სახელმწიფოების გამტკიცების გარდა საჭიროა ერთი პირობა, ურომლისოდ შინაგან საქმეების მოგვარებას არ ექნება სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობისათვის რეალური შედეგები და ეს იმიტომ, რომ სახელმწიფოს არსებობა არ შეიძლება იყოს განკერძოვებული. საქართველო უნდა შევიდეს როგორც თანასწორუფლებიანი წევრი არსებულ სახელმწიფოთა ოჯახში. ეს კი შესაძლოა მაშინ, თუ რომ ის ცნობილი იქნა საერთაშორისო ოჯახის მიერ. ჩვენი დამოუკიდებლობა უკვე ცნობილია რამოდენიმე სახელმწიფოს მხრივ. მაგრამ მის სუვერენულ არსებობისათვის საჭიროა, რომ ის ცნობილი იქნეს მოკავშირეთა მხრივ, იმ სახელმწიფოების, რომლებს, როგორც გამარჯვებულთ, ეხლანდელ პოლიტიკურ პირობებში თითქმის გარდამწყვეტი ხმა

აქვთ, ვინაიდან ისინი ძლიერ დაინტერესებულნი არიან იმაში, თუ რა კალაპოტში ჩადგება სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობა, თუ რა მიმართულებას მიიღებს ეს ურთიერთობა. მათთვის სრულიად არ არის საკმარისი გერმანიის დამარცხება. საჭიროა თავიანთი ქონებრივი ინტერესების დაკმაყოფილება და პოლიტიკური ძლიერების უზრუნველყოფა.

სრულ გარანტიას იმისას, რომ საქართველო დაიკავებს ალავს საერთაშორისო ოჯახში, წარმოადგენს ის, რომ ის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებისათვის მომზადებული არის, აგრეთვე ისიც, რომ ყველა დიდ სახელმწიფოების მიერ ცნობილი არის ერთათვის თვითგამორკვევის უფლება. გარდა ამისი ქართველ ხალხს აქვს სრული ისტორიული უფლება დამოუკიდებელ სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაზე.

შეცდომების გასწორება.

გვერ- დი.	ბეჭადი.	ს წ ე რ ი ა.	უნდა ეწეროს.
3	6	ქვევიდან	გვინდა
11	2	ზევიდან	კანონით
16	16	"	იქნენ
20	11	"	იქნენ
20	9	"	ძირითად უფლებ- ბებს
25	15	"	წარმომადგენელ- თათვის
25	16	"	მიღებისათვის
30	14	"	ცხოვრების მოწყ- ობისას
33	2	ქვევიდან	რა ფერიდაც არის შეღებილი უდიდესი პარტია აღგენს მი- ნისტრთა კაბინეტს, მას
40	1	ზევიდან	ვედრო ვილსონი
41	12	"	პოლიტიკურ მი- ზანთა მალწევას- თან ერთად
55	6	"	თითოეული

1883

ფასი 3 მან.

წიგნი მოიკითხეთ

წერა კითხვის გამაგრებელ საზოგადოების წიგნის მალა-
ზიაში.

სასახლოს ქუჩა № 5.

